

hangot hallottam és olyan érzésem volt, hogy ott rögtön meghalok, és azt hiszem, hálás is lettem volna a sorsnak. Valami olyan mélységes fájdalmat éreztem, olyan keserűséget, olyan kiszolgáltatottságot és olyan hatalmas csalódást, mert nem akartam elhinni, hogy ennyi ember ilyen fiatalon, ilyen módon pusztuljon el, haljon meg a hazájáért. Ennyi lelkesedéssel és szeretettel és harc után. Nem akartam elhinni, hogy így pusztuljanak el, és nem akartam túlélni, tovább nem akartam egy percig sem élni. Akkor azt hiszem, valami megszakadt bennem. Nem haltam meg, de azt már nem is nevezhetem ugyanannak a személynek, aki én voltam addig. Mert sok mindenről tudtunk persze, meg sok mindent, nagyon sok mindent magunk is végigcsináltunk. De azért hallani ezt a névsort! És akkor azt mondtam Imrének, vigyél haza Imruska, mert én itt rögtön meghalok, mert én ezt nem tudom tovább hallgatni. Beültünk a kocsiba. Hallgattuk végig a névsorolvasást a rádióban és a harangszót, mert elég sokáig szólt, hála Istennek. Ettől még megrendítőbb volt az egész, és néztem az utcai forgatagot, ahogy jöttünk be a Belvárosba: éltek az emberek és nagy forgalom volt, fagyaltoltak, csevegtek, nevetgéltek, és boldogok, gondtalanok voltak. És biztos, hogy így volt a helyes, de akkor nem bírtam ezt elviselni, hogy hogy lehet ennyi közömbösség a világon. Én persze minden halottat, minden elpusztult személyt sajnáltam. Mindenkit, aki végtelenül ártatlanul elveszítette az életét, elveszítette a jövőjét. És rettenetesen sajnáltam a hozzátartozókat, gyerekeket, feleségeket, szülőket. Azt hiszem, ezt soha nem fogom már kiheverni.

(Vasárnapi Újság, 1997. január 12.)

Össztűz az igazgatóra

Élete a Nemzeti

– Ahol a hatalomnak joga van, ott a jognak nincs hatalma. Ha nem is szó szerint idéztem, de tartalmában így szólt Moldova György ügyvédekről írott könyvének egyik ajánló szlogenje. A kulturális kormányzatnak pedig joga van, és ezzel – mint az elmúlt hónapok vezetőváltásai a művészeti intézmények élén igazolják – él is. Legújabbban, vagy tán nem is annyira újonnan a Nemzeti Színház igazgatóját, Ablonczy Lászlót kezdték ki. A támadások természetesen nem egyoldalúak, hanem sokfelől nyilaznak. Az előtérben a pénz, a színház esetében a híresztelt tátongó nézőtér, a műsorpolitika szerepel. A háttérben pedig, azt hiszem, vastagon az ideológia. Igazgató úr! Hányszor szólították fel már önt lemondásra?

– Néhányszor, és ezt mindig is úgy vettem, hogy évtizedek óta egy szűkös lobbival uralja a színházi szakmát. Úgy is mondhatnám, jelképesen, mint Örkény István Tótékjában az őrnagy, dobozoltatni akarja az egész szakmát. Ezek azok a hangok, akik nem bírják elviselni, hogy el mertem vállalni négy évvel ezelőtt a Nemzeti Színház igazgatását. De mondom, ez csak a kisebbség.

– Azt mondják, hogy ön színikritikus létére mit keres az igazgatói székhelyen. 1995. február 28-án volt egy tanácskozás a Nemzetiről, a Merlin Színházban. Ott sem dicsérték önt.

– Néhányan a hivatalos felszólalók közül az elmúlt években nem is látták a Nemzeti előadásait. Ez is ahhoz a koncepcióhoz tartozott, hogy valamilyen hivatallá tegyék azt, hogy engem eltávolítsanak a színházról. Ezért nem volt szükség drámaírókra, ezért nem volt szükség igazában a színház művészeinek hivatalos részvételére. És ez nagyon fontos, mert a demokráciáról van szó, a szuverenitásról. Szabó Zoltán – az íróról van szó – azt mondja egyhelyütt: a demokráciának nem az az elemi feltétele, hogy államforma legyen, hanem életforma. Egész társadalmi életünkre jellemző, de színházi életünkre talán még sűrítettebben, hogy nem demokratikusan élünk és gondolkozunk. Minden vezetőnek saját közösségével kell elszámolnia, művészekkel, műszakiakkal, hogy milyen színházat épít. Nem pedig néhány számonkérő emberrel, akik önjelöltként évtizedek óta dobozoltatják a magyar színházi szakmát.

– Ön el tud-e számolni a színészeivel – és itt most csak néhány nevet említek, bocsánat azoktól, akiknek a neve nem kerül szóba – Béres Ilonával, Rubold Ödön-

nel, Bessenyei Ferencel, Agárdy Gáborral, Sinkovits Imrével, Kállai Ferencel, a Nemzeti Színház tagjaival? És engedelmeivel, ha már Kállai Ferenc nevét említetem, egy interjújából haad idézzek. Azt mondja a nemzet kitűnő színésze: „A Nemzeti Színházban hánykolódó színészek fogcsikorgatva jókedvű előadásokat akarnak létrehozni, mert jól tudják, a közönségnek ehhez a polgárháborúhoz semmi köze nincs. Kívülről lövik a színházat, és arra nem gondolnak, hogy belül élő emberek vannak. A játszótársaim.”

– Az ad erőt a továbbiakhoz is, hogy ezek a kiválóságok, és mások – ad-minisztrátorok, műszakiak – hallatlan erővel, szeretettel mellettem, mellettünk voltak az elmúlt években, tehát amikor azt mondom, hogy a leváltás kérdését felveti ez a néhány úr...

– A Merlin-béli tanácskozássra utal, és ott konkrétan Kerényi Imre ki is jelentette, hogy önnek le kellene mondan.

– Igen, léggömb-eregető barátunk minden időben fel-felreppent valami csodamondatot, hogy ezzel a figyelmet felkeltse. De hát, mint ahogy saját magunknak, neki és mindenki másnak a saját színházában tisztázni kéne, hogyan áll a művészekkel, hogyan tud elszámolni azzal az örökséggel, amit kapott. Ekkor nem sorolom mindazokat a feladatokat, amit ma egy színház vezetőjének kell, hogy feladata legyen. Ez is erkölcsi kötelezettség.

– Mint ahogy erkölcsi kötelezettsége a Nemzeti Színháznak, hogy nemzetben gondolkodjék. Ne csak Magyarországot tekintse játszóhelyének.

– Sepsiszentgyörgytől Párizsig, igazán jó érzéssel mondhatom, hogy hallatlan sok szeretettel fogadták színházunk előadásait. Az is nagy éltető erő a mindennapi gyalázkodások közepette, hogy mennyi szeretetet kaptunk Újvidéken, Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Ausztriában és Párizsban, és nem sorolom tovább. De ha a nemzeti színház fogalmát említette, egy nagyon fontos másik gondolatot is beszéljünk meg, mert egy korszerű nemzet-gondolat fogalmába a nemzetiségek is beletartoznak. És úgy gondoltuk Sík Ferenc főrendezővel, hogy mindenképpen az éledező hazai nemzetiségi színházak segítése is a dolgunk. Nálunk alakult meg a szerb színház, nálunk mutatkozott be a horvát színház. Nagyon az elején tartanak még a küszködésben, a színházteremtésben, úgyhogy többszörösen is dolgunk, hogy nekik segítsünk.

– Kétezer-háromszáz forintos állami támogatottságot élvez egy színházjegy a Nemzetiben. Egyes vélemények szerint háromezer-háromszázhuszonhárom forintot. Aztán azt is mondják, hogy miközben ilyen nagy a támogatottsága ennek a színháznak, közben a nézőszám rohamosan csökken. Grafikonokat mutattak az országgyűlési meghallgatáson, amikor Fodor Gábort hallgatta meg a kulturális bizottság.

– A miniszter úr ahányszor megnyilatkozik színházzal kapcsolatban, mindig téves adatokkal szolgál. Ezzel nem is óhajtok vitatkozni, mert nem érdemes untatni a hallgatókat. Nagyon manipulatív, hogy hány forintosak a helyárák. Mert ebben az is benne van, hogy mi egy akadémiát működtetünk, az is, hogy elmentünk Marosvásárhelyre, hogy fogadjuk március hónapban az újvidéki szerb nemzeti színházat, jövő hónapban az eszéki horvát nemzeti színházat. Tehát nagyon sok minden benne van.

– Andressen Iván egyik írásából idézek: „Talán ez a sok méltatlanság – már-mint, ami a Nemzeti Színházat éri – attól van, hogy az egyetlen színház a Nemzeti, amelynek maga az állam ad pénzt, közvetlenül osztogat. De nincs azon áldás, hiszen az államhivatalnokok valamitől azt képzeli, a sajátjukból adnak. Ettől aztán jogot formálnak arra is, hogy beavatkozzanak. Közvetlenül fosztogatnak... szabadságot.”

– Az valóban komoly gond, és ezt a továbbiakra mondom, hogy mik lesznek azok a szempontok, amiknek meg kell felelnünk. Hiszen pályázatot nyertem tavaly, megnyertük Sík Ferencel, és tulajdonképpen minden számonkérés alapja az a szakmaiság lehet, hogy ezt a pályázatot szembesítik azzal, amit tettünk. Akkor lehet ezt elbírálni.

– 1994. december 17-én Fodor Gábor kulturális miniszter nyilatkozott, és annak egyetlen mondata a következőképpen hangzik: „A Nemzeti Színház dolga koncepcionális átgondolást igényel.” És talán ekkor el az is, hogy ön próbaidős igazgatóvá válik. Tehát kap egy kis időt még, hogy marad vagy sem.

– Ezen a gondolon Sík Ferenc főrendezővel sokat tűnődöttünk. Mert vajon nem a Nemzeti Színház dolga az, hogy éltesse klasszikusait és a világirodalom klasszikusait? Vajon a Nemzeti Színháznak nem az a dolga, hogy éltesse a mai magyar szerzőket?

– Amint említette a magyar klasszikus kultúrát, jutott az eszembe a Nemzeti Alapítvánnyal kapcsolatos jelenlegi elképzelés. E szerint nem kellene kötelező olvasmánnyá tenni – csúnya ez a szó, de hát így vált ismertté – Móricz Zsigmond műveit, a Bánk bánt, Az ember tragédiáját. Tehát miközben ön azért neheztel, mert a klasszikusokkal kapcsolatos tevékenységüket nemigen ismerik el, akkor azt mondom, hogy ez valahol lehet, hogy egy töről fakad. Mert a Nemzeti Alapítvánnyal is hasonló gondolatok munkálnak.

– Ez leleplező összefüggéseket villant fel, de én erre azt mondom, hogy akkor kétszeresen és sokszorosan szükség van a Nemzeti Színházra, hogy ne hagyja nemzeti klasszikusainkat magukra... Bánk bánt és a többieket. Sokszorosan szükség van arra, hogy Illyés Gyula életművét éltesse és beépítsük a programunkba, ha ilyesfajta leépítő szándékok mutatkoznak. De

azt hiszem, hogy a magyar pedagógus-társadalom ragaszkodó természete azért ezt tisztítani fogja, és itt megnyugtató végeredmény lesz.

– Megint csak Andressew Ivánt kell idéznem, cikkének egy másik passzusát: „Ha már újabb méltóságvesztés nélkül nem tudunk lemondani egy nemzetinek mondott intézmény címkejéről, ha nem bírjuk megkülönböztetni a nemzetit az államtól, nem tudjuk megóvni résznemzeti beavatkozásoktól, talán az lenne jó, ha meg lehetne pályázni a nemzeti címet, és mondjuk egy évtizedre elnyerni minden kötelezettséggel együtt.” Persze mondják mások azt is, és itt a kulturális tárcára gondolok, hogy egy éven belül meg kellene határozni, melyik színház nyújtotta a legjobb produkciót, és arra az évre az lenne a nemzet színháza.

– Egyszerűen komolytalan a gondolat. Emögött azt érzem, hogy a történetiségünket akarják elvenni, mint ahogy más tekintetekben is ezt teszik.

– Elképzelhetőnek tartja-e ön azt – mivel a költségvetési lehetőség az államtól függ –, hogy az állam meghatározza azt is, hogy például a színház műsorterve miképpen alakuljon?

– Elképzelhető, csak a nagy ellentmondás ott van, hogy ha ők komoly bevételi kötelezettségekkel állnak elő, akkor én azt mondom, hogy egész évben játsszuk a My fair Lady-t. Ebben a hónapban például a Nemzeti Színházban huszonöt estén játszottunk, ebből húsz estén magyar művet. Ez behatárolja persze, hogy egy hetvenötödik előadás felé tartó Tóték nem telt ház előtt megy, de mi inkább azt vállaljuk, minthogy esetleg húsz estén át a My fair Lady-t játsszuk.

– Négy éve van még az igazgatói kinevezéséből hátra. Lemond közben?

– Amíg azok az emberek, művészek, színháziak, magyar írók, akikkel az elmúlt években dolgoztam és akikkel szeretnék még dolgozni – az előbb említett Béres Ilona, Agárdy Gábor, vagy az író Sütő András, Gulyás Dénes, aki a zenei programunknak fantasztikus vezetője – azt mondják, hogy együtt dolgozzunk és csináljunk színházat, addig, ha hagyják, ezt teszem. Semmiféle hatalom-mániám nincs, ezt szolgálatnak tekintem, és amíg az Isten és a helyzet azt adja, hogy tehetem, teszem. A Nemzetit éltetem.

(Vasárnapi Újság, 1995. március 12.)

Páskándi Géza:

Nemzeti Színház nélkül nincsen modern nemzet

– Páskándi Géza Kossuth-díjas írónak, aki 1933-ban Erdélyben, Szatmárhegyen született, van egy elmélete, mondhatnám azt is, életfilozófiája, ami úgy szól: élni annyi, mint túlélni. Hányféleképpen is lehet túlélni? Lehet-e tisztességgel túlélni, vagy csak úgy, hogy másokat taposok, és úgy, hogy a köpönyegemet a színéről a visszájára fordítom, mint jó néhányan teszik ezt?

– Ennek a mondásnak, amit idézett, van egy másik változata is: boldogság a méltó túlélés maga. Tehát méltó módon kell túlélni az eseményeket.

– Ehhez bátorság kell vagy tisztesség?

– Bátorság is, tisztesség is kell hozzá. Ha az ember mindent földad, minden erkölcsi – jó értelemben vett – gátlását földadja, és nincsenek aggályai, akkor tulajdonképpen nagyon könnyű túlélni. Túlélni a féreg is tud.

– Mit tapasztal mostanság? Tisztességgel akarunk túlélni, vagy csak túlélni? Azért is kérdezem, mert mintha sokan gondolkodnának úgy, most visszavonulok. Most zenét szerzek, most inkább írok, most inkább a vállalkozásaimba fektetem erőm szinte teljes részét, csak ne kelljen a nyilváníthatóság elé kerülnöm, ne kelljen megszólalnom.

– Ez olyan helyzet szerintem pillanatnyilag, hogy nem lehet igazából, különösen az íróknak, kivonnia magát bizonyos politikai szférából. Ugyanis, ha valójában bármiféle helytállást, vagy bármi mást hirdetne is az ember, politikailag állást foglal. Valójában bármiféle erkölcsi vagy burkoltan erkölcsi felszólítás igazából politikai felszólítás is egyben.

– Diana és a róka – ez az ön pályanyertes művének címe. Ez is felszólítás. Ez is a túlélésről szól.

– Igen. Ez a világtörténelem egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb túlélőjének, Fische francia rendőrminiszter pályafutásának utolsó szakaszáról szól, amikor is a második Bourbon-bejövetel után öngazolásképpen minden lehetőséget elkövet, hogy fönntmaradjon, hogy ne bukjon le.

– Akkor ez nem a boldog túlélés.

– Ez nem. Ez a mindenáron való túlélés. Aminek az abszurditását föltárom és egyben azt is, milyen tragikus, hogy sajnos nagyon sokszor végig kell nézni, hogy ezek az emberek szép nyugodtan, párnák közt, végelgyen-

gülésben hálnak meg. Nem mintha kívánnám más halálát, de azért az is túlzás, hogy mindig a trónszékről mennek a betegágy és a halálos ágy felé.

– Engedelmevel, egy majd' egy évvel ezelőtti interjújában mondottakkal szembeítem. 1994. május 30-án, a tavalyi országgyűlési választások második fordulójának napján, este fél hatkor, az urnazárások előtt félórával a következőt mondta: „Nagyon kéne, hogy ne legyen amott a kétharmados többség. De bármi lesz is az eredmény, természetes, hogy az én alapvető szimpátiám, főképp az MDF, de általában az új ellenzék iránt nem változik.”

– Nem is változott azóta sem. Természetesen egy tisztességes, komoly, nemzeti baloldali párt nélkül éppúgy nem tudom elképzelni a társadalmat, mint ahogy tisztességes jobboldali középpártok nélkül, vagy egy nemzeti liberális párt nélkül sem akár. Én valóban egy kiegyensúlyozott pártpalettát tudok elképzelni. Sajnos azonban a nyolcvankilenc-kilencven óta leosztott lapok, mindenekelőtt a médiában, azt bizonyítják, hogy ez a kölcsönös ellensúlyozás nem valósulhatott meg és nem is valósul meg. Éppen ezért nem hiszek az olyan demokráciában, és ezt újra meg újra el kell mondanom, hogy nem hiszek az olyan demokráciában, amely arra alapul, hogy egy erős többség – parlamenti vagy másféle – önként lemond, mérsékli magát. Ki kötelezi őket? Csak a jó érzés. A jó érzés pedig tudjuk, milyen labilis dolog.

– Meg a politikának nem is annyira édestestvére.

– Erről van szó. Tehát én nagyon labilisan tartom ezt a demokráciát.

– Muszáj a tavalyi Páskándi Gézát tovább idéznem. Akkor azt mondta még: „Ha a nemzeti keresztény konzervatív oldalt próbálnák félreállítani, akkor nagy bajok lennének. Ha kizsorítanák a nemzeti konzervatív keresztény és a nemzeti liberális oldal értelmiségét, művészetét, szellemi elitjét, az is kudarcokhoz vezethetne.”

– Mint ahogy már meg is indult ez a folyamat. Ez a sajtó úgyszólván nem száz, de kilencvenhat vagy kilencvennyolc százalékban az akkori kormányzó pártok ellen volt, frontálisan támadta őket állandóan. Napról-napra, percről-percre, tisztességes és tisztességtelen eszközökkel egyaránt. Ha egy sajtó ehhez szokott, és az a párt vagy az a két párt jutott kormányra, amelyiket a sajtóban lévők képviseltek, vagy különösen az egyiket közülük, akkor természetes, hogy ez a sajtó behódolt. A legnagyobb zavarban van, mert most nincs sajtószabadság. Az nem sajtószabadság kérem, hogy más mércével méri ezt a kormányt, kevésbé kritikusan nézik, vagy egyáltalán nem nézik kritikusan. Én hiába mondom magának, hogy legyen szabad, ha maga nem akar szabad lenni. Én mondom, hogy legyen szabad, de maga nem akar. Ugyanígy van a sajtóval. Akkor tehát gyakorlatilag nincs sajtószabadság. Az a szabadság csak deklarált szabadság. De ha a sajtó nem él

vele, akkor nincs sajtószabadság. Nem élnek vele, és ezért nincs sajtószabadság. Ez a lényeg.

– És van olyan terület, ahol élnének vele? Most nem a sajtószabadságra gondolok, hanem például a művészetre.

– Igen. Többek között itt vannak a nemzeti alapintézmények. Itt van ez a Nemzeti Színház-ügy, meg a többi. Arról van itt szó, hogy egy Nemzeti Színháznak van egy szuverén koncepciója, amit egész történelmi pályaképből von le magának. Hogy hogyan kell működnie egy nemzeti színháznak... És hogyha ezt nem hagyják érvényesülni, akkor nincsen szabadság.

– Persze megint mondhatják a félrehallók, hogy azért védi a Nemzeti Színházat, mert ezer szállal kötődik hozzá. Darabjai jelennek ott meg.

– Igen, de hát bárki indulhat pályázaton. Olyan is, aki a színház tagja, rendezőként meg igazgatóként. Én irodalmi tanácsos vagyok a Nemzeti Színháznál, és engem is meghívtak, mint szerzőt, nem mint a Nemzeti Színház irodalmi tanácsosát. De nem is arról van szó, hanem arról, hogy Európában nincsen modern nemzet Nemzeti Színház, vagy annak megfelelő struktúra nélkül. Minél inkább háttérbe akarják szorítani a nemzeti konzervatív vonalat, annál inkább elindul egy bizonyos anarchia felé a társadalom, amit pedig valamilyen diktatúra, akár szélsőbal, akár szélsőjobb követhet majd.

(Vasárnapi Újság, 1995. március 19.)

Szíve a színházé volt

– *Kedden temetik Békéscsabán a Nemzeti Színház főrendezőjét, Sík Ferencet, akinek szíve a színházé volt. Aki azt vallotta, hogy semmiből valamit teremteni, ez sorsvállalás, méltó az emberhez. Szabadkán, Temesvárott is úgy ismerték, mint Veszprémben, Egerben, Pécsen, Budapesten, no és Gyulán. A városnevek útjának állomásai. Színpadra álmodta Száraz György, Sütő András, Háy Gyula, Székely János és más magyar szerzők műveit. Talán ennek is tudható, hogy több kitüntető címe mellett sokáig nem találták érdemesnek a Kossuth-díjra. Ezt az elismerést csak a rendszerváltás után kaphatta meg. Most Sík Ferencre emlékezik Sinkovits Imre.*

1995. január 16-a, este van. Legördül a Nemzeti Színház függőnye, a *My fair Lady*-t játsszák. Azt a *My fair Lady*-t, amelynek rendezője Sík Ferenc, a Nemzeti Színház főrendezője. A színészek még a tapsot fogadják. A tapsvihar még szinte hallatszik a függönyön keresztül, amikor megjelenik a színpadon Ablonczy László, a Nemzeti Színház igazgatója. Bejelentést tesz.

– Sík Ferenc meghalt. Mi már Agárdy Gabival előbb tudtuk, mert tapsra várva az öltözőben ültünk, amikor Ablonczy Laci, az igazgatónk, szinte beszédült az öltözőbe. Csak ennyit tudott mondani: Feri meghalt.

– *Döbbenetes a színész élete. Azt mondja Sinkovits Imre, hogy tapsra vártak, és közben már tudták, hogy Sík Ferenc nincs többé.*

– Nehéz erről beszélni. Lassan két hete lesz már, hogy ez megtörtént. A fejem felfogja, de a szívem valahogy még most sem akarja befogadni ezt a szomorú ténytet. Ahogy a társulat ott állt, talán soha nem voltunk ennyire együtt. Mindössze ez a bejelentés hangzott el Laci részéről, s álltunk, nem tudom meddig. Némán, egy-egy felcsukló zokogó hang. Nem tudom, mennyi ideig álltunk ott. Azután első gondolatunk az volt, hogy talán a másnapi előadást el kellene hagyni. Végül is úgy döntöttünk közösen, hogy azzal tiszteljük meg az emlékét igazán, ha az általa rendezett darabot játsszuk. A közönségnek semmi köze hozzá, hogy nekünk, a társulat nagy családjának milyen fájdalma van. A mi kötelességünk játszani, hiszen ezért van a színház. Sík Ferenc is ezért élt és halt.

– *Azt mondta Sinkovits Imre az előbb, hogy amikor a színpadon álltak, nagyon egységesnek érezte a Nemzeti Színházat. Lehet ez kohéziós erő, a tragédia összefoghatja később is a társulatot? Amikor a fájdalom csitul már valamelyest?*

– Természetesen. Ennek a színháznak hányatott a sorsa már több évtizede. Most, amikor végre kidolgoztak egy hosszabb távú, előre ívelő tervet, s annak első lépéseit kezdtük megtenni, akkor a kultusztárca vezetője be-

rendelte a színház két vezetőjét, és nem sok jót ígért a jövőt illetően. Ami azért érthetetlen – ez kapkodás – a számomra, hiszen egyfelől a megbízatásuk négy évre szól, másfelől pedig elindultunk, kezdtünk kilábalni abból a gondból és bajból, ami évtizedek óta halmozódott fel. Másnap lett rosszul Feri. Akkor szállították kórházba, gépen volt, megfigyelés alatt, mígnem a tragédia megtörtént. Nagyon fegyelmезetten és tárgyilagosan próbálom megemésztetni a történeteket, de azt csak a vak nem látja, illetve a vak is látja, hogy ez itt nem a nemzeti kultúra jobbításáért folyó küzdelem. Fáj ki-mondanom, de ez egy politikai harc és politikai leszámolás, és ez nem jó. Nem jó. A nemzeti kultúra ügyéhez nem szabad ily módon hozzányúl-ni. Ezt valahogyan másképpen kellett volna.

– *Sík Ferenc, aki Békéscsabán született, és ahol harmincegyedikén el is temetik a mostani Nemzeti Színház-béli ravatalozást követően, Gyulán volt hosszú éveken keresztül művészeti vezető, majd a Gyulai Várszínház igazgatója. Mesélik, hogy most, szilveszter tájkán Gyulán járt, a szíve elvitte a várig, de a vár-ra rá nem nézett. Ez a vár örömet, boldogságot, keserőséget okozott és jelentett neki, hiszen 1994-ben, ha úgy tetszik, kiebrudalták a gyulai várból.*

– Ott voltunk a nyáron, a Lear királynak volt a bemutatója. Pontosabban az előbemutatója volt a gyulai Várszínházban, azután hoztuk fel a budai Várszínházba. Akkor már rebesgették ezt, még a társulat tagjaival is beszélgetett az akkori polgármester, de úgy hittük, sikerült őket meggyőzni arról, hogy itt egy folyamatról van szó. Azt nem kell megtörni. Ne adjanak már megint ennek is politikai háttér-et és színezetet. Sajnos nem így történt. Ferinek a fél élete, a Nemzeti mellett, valóban Gyula volt. Egyrészt a hely szelleme, a közelsége, a szülőföldje. De hát otthon volt ő az egész országban, és otthon volt a környező országokban is. Mikor volt arra példa, hogy a Nemzeti Színház kimozduljon és két hétig járja Erdély városait Sütő Advent a Hargitán című drámájával, vagy Örkény Tótékjával járja a Délvidéket, a Felvidéket?

– *Gúnyolták is önöket éppen eleget. A Déryné Színház – mondták sokszor leki-csinylőn, mert hogy itthon, Budán a várban, Pesten a Nemzeti Színházban nem tudják vonzani a közönséget. El kell hát menni máshová, valamiféle lelki municiót szerezni.*

– Ez szemem szedett hazugság. Olyan programot valósítottak meg, Ablonczy Laci és Sík Feri ketten együtt, ami mindig is feladata lett volna a Nemzeti Színháznak. És most végre alkalom és lehetőség is nyílt rá, hogy ezeket megcsináljuk. Annak idején az igazgatói expozéját így kezdte Ablonczy: ő lélekben tizenötmillió magyar Nemzeti Színházát szeretné megcsinálni. Pontosabban így fogalmazott: ő tizenötmillió magyarnak sze-

retne Nemzeti Színházat csinálni. Akkor nem értettük, és Antall József miniszterelnök úr ismert mondatára gondoltunk. Aztán kiderült, hogy ők ezt miképpen értik, és rengeteget dolgoztak rajta, rengeteget. Dehát Feri korábban is, meg Ablonczy is a határt átjárva, kúszva hozták Sütő Andrisnak és a többieknek a darabjait a Nemzeti Színházba, mikor még nem voltak sem igazgatók, sem főrendezők.

– Lehet-e Nemzeti Színházról beszélni akkor, amikor a hivatalos kultúrpolitika egy része azt mondja, nevezzük mindig Nemzeti Színháznak azt a színházat, amelyik abban az évben a legjobbat produkálta, a legszebbet csinálta.

– Ez számárság! Ilyet nem lehet mondani. Kétségtelen, ma már más a helyzet, mint amikor 1837-ben megszületett a Nemzeti Színház. Ilyen hangok, hogy minden színház nemzeti színház?! Nem! Egyet meg kell hagyni annak, amelyiknek sajátos arca van, és elsődleges feladata a nemzeti kultúrkincs ápolása és fenntartása. Természetesen igényesen és a színvonal emelésére törekedve. Dehát ezt könnyű elhatározni, azonban rendkívül nehéz megvalósítani akkor, amikor egy széttűzött, széttzilált társulatot kaptak. Mondom, most kezdtek építkezni, most indult volna neki a folyamat. Hogy Sütő Andrást idézzem az Adventből: „Úgy látszik, az élet és a halál kézenfogva jár már itt.”

– Sík Ferenc szíve a színházé volt, Sík Ferenc szíve a színházért szakadt meg. A Nemzeti Színházban, az ötödik emeleten van egy kis kuckó. Sík Ferenc főrendező a kelléktárból kért egy takarót, egy párnát, mert azt mondta, a főrendezőnek bent kell élnie a színházban.

– Pontosan. Ezért mondtam az előbb: élt, halt a Nemzeti Színházért.

– Sokat idézte Mózeset és Áront, az Ígéret földjét. Azt mondta: „Én az Ígéret földjére ezt a színházat, a színházban élőket elvezethetem, de én magam az Ígéret földjére soha nem léphetek be, mert soha nem lesz az a szentély, az a Nemzeti Színház, amit mi megálmodtunk, amit mi szeretnénk.”

– Azt hiszem, hogy ránk, akik kortársai vagyunk, ugyanez áll. De hiszen nem is az a fontos, hogy az ember maga eljut-e az Ígéret földjére, hanem addig, amíg ez a nép vándorol afelé, amije van, tehetsége, ereje, tapasztalata, azzal segítse az ifjabbakat. Így marad meg a folytonosság, ami nélkül nem lehet elképzelni semmiféle-fajta emberi közösséget.

– Amilyen múlandó az emberi élet, akkora a feledékenység is. A tragédia most körbeleng bennünket, és egy kicsit a régmúlt színházvilágát idézzük. Emlékezünk arra, amikor is Magyarországon Bajor Gizit ravatalozták föl utoljára, mint színházi embert, színházában. Ez történt most Sík Ferencel is. De marad-e az emléke? Marad-e valami abból, amit ő évtizedeken keresztül alkotott? Az Állami Népi Együttestől, ahol kezdte életét, a Nemzetiig, ahol most befejezte.

– Azt hiszem, hogy igen. A rendezései élnek tovább addig, amíg színpadon lesznek. A szelleme derűje, feledhetetlen kacagása, nevetése, a szándékai. Hiszen vagyunk annyian, hogy valaki közölünk ezt továbbvigye. Nem volt nagyon időm és erőm még gondolkodni a jövőn, de megint csak Sütő András szavait kérem kölcsön: „Keressük egymást az élők között, amíg élünk. S majd kutatni fognak bennünket a halottaink, csak legyen elég mécsesünk a várakozáshoz.”

(Vasárnapi Újság, 1995. január 29.)

Az erdélyi magyarság joga az önrendelkezés

Magyarok exodusa

– Sütő András Erdélyből gyógykezelésre érkezett hozzánk, aztán a tragédia fogadta, meghalt Páskándi Géza.

– Kettős ez a tragédia, amely itt várt, hiszen meghalt Flóra néni is, Illyés Gyuláné. Személyes veszteségem mind a két halál. Életemnek meghatározó fordulata volt, amikor először beléphettem Illyés Gyula házába, ahol az ő csodálatos asszonya, Flóra néni is ugyanazokat a gondokat osztotta meg velem és velünk, amelyek akkor Illyés Gyulát foglalkoztatták az erdélyi kérdésben, pontosabban az elnyomott és halálra ítélt erdélyi magyarság megtévesztésének a dolgában. Páskándi Géza pedig úgyszólván diákkori barátom volt, én őt igen-igen nagyra becsültem. Ismeretes, hogy 1956 után Páskándi Gézát is – a koncepciók perék keretében – súlyos börtönövekre ítélték. Majd azután, a börtönből kikerülve, Bukarestben és Erdélyben próbált újból megkapaszkodni íróként, költőként, szerkesztőként. Nagyon nehéz periódusa kezdődött újból az életének. És amikor Géza közölte velem, hogy nincs más kiút, mint elhagyni Erdélyt, mert az életét újra szeretné építeni, és attól tart, hogy újból olyan konfliktusba keveredik, amely életveszélyes lehet számára, akkor nyilván elsőnek hozzám jött el meggyónni ezt a szándékát. És jóleső érzéssel emlékezem vissza arra, hogy milyen megkönnyebbüléssel, szinte boldogan fogadta azt a válaszomat, hogy talán igazad van, kedves Géza, legyél te inkább ötszáz kilométerrel odébb tőlünk, mint itt mellettünk két méternyi közelségben, azaz a föld alatt. Géza, aki fölkészült arra, hogy árulóként, az erdélyi kisebbségi sors földadásaként fogják majd bírálni a lépését, végül bebizonyította, hogy ő úgy mentette át ide magát, hogy közben éppenséggel az eredeti, erdélyi létünket szolgáló eszméit, gondolatait, írói terveit valósíthatta meg.

– Ön miért maradt Erdélyben? Hiszen számtalanszor futnia, menekülnie kellett volna.

– Nem tudom, hogy miként cselekedtem volna, ha ugyanúgy börtönre juttatnak, mint Páskándi Gézát és más magyar írókat. Viszont azokat a nehézségeket, amelyek azóta is az életünket jellemzik, mindig le tudtam, és le tudtuk másokkal együtt gyúrni valamiképpen. Nem tudom elképzelni Erdély, Marosvásárhely, a Székelyföld elhagyását anélkül, hogy rögtön ne kerülne a szemem elé egy fantasztikus látvány. Millió és millió szempárnak

a szemrehányása, az az óriási követelő és szemrehányó tekintet, amely távozásom esetén az egész életemet megnyomorítaná.

– Az erdélyi magyarságnak hatalmas a szellemi vesztesége. Elég, hogyha az elmúlt évtizedek exodusára gondolunk.

– Szinte azon a ponton vagyunk már, ahol kijelenthető, hogy a romániai magyarság kétmillió tömegét lenyakazta ez az idő, megfosztotta értelmiségi alkotó rétegének a nagyjától. Nekünk újból kell kezdenünk mindent. Orvosaink ezrei, tízezrei távoztak el, utána indult a műszaki értelmiségi, és zajlik folyamatosan, megállíthatatlanul a munkások, a tanárok, sőt most már a falusiak, a földművesek kiáramlása is Erdélyből. Ez a belső vérzés, amiről én oly sokszor és kétségbeesetten szóltam, hogy már-már vajkos vénasszonyként kezdtek elfogadhatatlannak tartani ebben a hangzavarban. Erről voltam és vagyok kénytelen szólni, mert ez tagadhatatlan tény, aminek a konkrét fölmérése viszont nagyon hozzávetőleges. És a valóság sokkal sötétebb, mint amilyennek bárki is elképzelte.

– Ez a folyamat szinte megállíthatatlan, és sokszor, vagy majdnem mindig a politika szőlőjébe. És a politika most megint a határok felé irányíthatja az erdélyi magyarságot. A magyar-román készülő alapszerződésre gondolok, az autonómia kérdésére, amin vita van a két ország között.

– Európa népeinek a tapasztalata azt igazolja, hogy a többségi nép, nemzet mellett etnikumok csakis úgy maradhatnak fenn, ha az önrendelkezéshez szükséges összes feltételt a szóban forgó állam biztosítja. Európai példákra hivatkozva: a finn modellt, a finnországi a svédek létének, életének jelenségeit; a dél-tiroli autonómiát; a svájci más-más ajkú népek fennmaradásának, államszervezetének pozitívumait soroljuk föl. Ismételjük önmagunkat, amikor az önrendelkezés, nevezetesen az erdélyi magyarságot illető autonómia követelményét fogalmazzuk meg, és indokoljuk európai példákkal. A jelenlegi román vezetés hallani sem akar erről a jogunkról, mondván, hogy ez veszélyes Románia állami egységére nézve. Mi pedig joggal mondjuk, hogy ellenkezőleg. Románia állami egysége valójában csak erősödik, az ország belső békéje erősödik azáltal, hogy egy közel kétmillió nemzeti közösség olyan jogokhoz jut, amelyek folytán minden erejét, vagy erejének nagyobb részét a jövőben a gazdasági fölvirágzás, a termelés és az anyagi lét, a szellemi felemelkedés irányába fordítja. De mindaddig, amíg elemi önrendelkezési jogait ki nem vívja, keserves, némelykor véres konfliktusok periódusát éli. Mindaddig zavart és zilált az egész közösségi élete. Egyszerűen nem tekinthető európai értelemben, de semmilyen értelemben elfogadható közösségi és magánemberi normális létnek. Azok a szélsőséges politikai román erők, sőt maga a hivatalos román vezetés is, illetve ennek bizonyos sze-

mélyiségei, akik veszedelmet látnak a mi önrendelkezési törekvéseinkben, nem hajlandók tudomásul venni azt az egyszerű tény, hogy az önrendelkezés, amelyre törekszünk, semmiféleképp sem veszélyezteti sem a román nemzet, sem a román állam egységét. Ezáltal a romániai magyarság egyszerűen visszaszerzi azokat az elvesztett jogokat, amelyek minden népcsoportot megilletnek, nevezetesen hogy anyanyelvében, nemzeti kultúrájában, oktatásában, közösségi életének szervezésében ő maga legyen az úr. És ne legyen alávetve olyan erőnek, amelyek mindeddig, az elmúlt évtizedekben, nyíltan kimutatták már a foguk fehérlését, azt a határozott törekvésüket, hogy nem nyugszanak mindaddig, amíg ez a színfolt, amit a magyarság is jelent a román állam keretén belül, el nem tűnik az asszimiláció torkában.

– Jönnek a hírek Erdélyből. Akik Sütő Andrásnál jártak, járnak, azt mondják, hogy magába forduló lett, visszahúzódt. Nem értik és nem tudják, hogy ennek a befelé fordulásnak mi is az oka?

– Nem én fordultam el sok mindentől, ami közösségi kérdés vagy probléma, hanem tőlem fordult el a szellemi képviselő jelentős része. Hiszen amit a befelé fordulás körülményei között az utóbbi években írtam, azt valójában annak folytatásaként tettem, amit például 1990-ben, vagy 1989 decemberében, avagy még korábban cselekedtem. Csakhogy a mi szellemi kulturális életünk, ami az írói jelenlét kérdését illeti, valósággal összeomlott. Eljön az ember életében egy olyan időszak, amikor önmagát egy kicsit számbavéve megállapítja, hogy kora, testi-lelki állapota, megnyomorítottsága, erőinek – főleg fizikai erőinek – fogyatkozása arra készíti őt, hogy legfontosabb mondanivalójához fordulva azt, amit meg szeretett volna írni, legalább részlegesen folytassa. Illetve valósítsa meg azt, ami még erejéből futja ebben a mai küzdelemben, amely az erdélyi magyar politikai, vagy romániai magyar politikai életet jellemzi. Olymódon szaporodtak el a klikkharok, a személyes érdekek, az aggasztóan nem tiszta szándékú törekvések, hogy azok engem még nagyobb óvatosságra készítettek, vagyis arra az elszánásra, hogy ilyen kutyakomédiába és marakodásba bekapcsolódni csak időpocsékolás, energiavesztés. De nem sajnálok semmit, amit ez az idő elnyelt, mert azért azt vallom, hogy amit íróként, szerkesztőként, magánemberként egy közösségi sorsba magam erejéből behordtam, annak bizonyos, hogy helye van ottan. És ha igaz az, hogy az anyag megmaradásának törvénye szerint talán az erkölcsi, szellemi, esztétikai, gondolati érték is megmarad, akkor esetleg még ott munkál valami énbőlöm azokban az emberekben, akik engem ismertek és valamit olvastak tőlem.

(Vasárnapi Újság, 1997. december 21.)

Hazai „secusok” figyelték éjjel-nappal

A budai műterem ablaka Kolozsvárra néz

– Egy szülő és egy gyermek, apa és fiú – képzelhetetlen szegénységben és megalázottságban. Kolozsvári hajlékukba éjszaka lopják a szárított szénát, hogy legyen mit tenni az egyetlen matraca. Aztán a szobrászcsésze alatt születik így is, előbb a fiúnak, majd az apának. Ha valaki nem értené Szervátiusz Tibor most következő mondatainak reményteljes keserűségét, gondoljon a felnőtté, az emberré válás eme gyönyörű pillanataira. Hol is lakhatna az Erdélyből Magyarországra, Budára származott szobrászművész, Szervátiusz Tibor, mint a Csíksomlyó utcában. A műterem ablakából Kolozsvár irányába lehet látni.

– A vágyakozás örök életre szól, ez el nem múló szeretet és szerelem Erdély, a szülőföld és „kincses” Kolozsvár iránt. Mindig erre gondolok és mindig hazavágyok. Onnan merítek erőt és új ihletet az alkotáshoz és kitartást a mai nehéz életre.

– Közel az ötvenhez hazát cserélni nem más, mintha egy törzsenőtt fát elmozdítanak a helyéről.

– Nem jószántamból jöttem el, nem akartam soha áttelepedni. Amikor fölmerült az a gondolat az ottani hatalomban, hogy az erdélyi magyarságot kitelepítik, illetve eladják Kanadának vagy más idegen tájaknak, akkor ez a rémálmaim közé tartozott. De a hatalom hosszú éveken keresztül tartó zaklatásai és ijesztgetései után már nem bírtam idegileg, és döntenem kellett, vagy ott elpusztulok, vagy átfövesz és akkor legalább megmarad valami. Tehetek a népemért valamit, szolgálhatok még az itteni és az ott maradt magyarságért, illetve az egész magyar népért, nemzetért. Így jöttem át, de elszakadni Erdélytől nem volt könnyű, és nem is akartam, nem is tudtam soha.

– Megmintázott életének darabjait hagyta ott, a szobrai. Otthagytta Székely Dózsa Györgyöt, otthagytta Móricz Zsigmondot, Ady Endrét, Farkaslakán édesapjával együtt készített Tamási Áron emlékművét.

– Ami lehetőségem ott teremtdőtt, azt megtettem emberfeletti nehézségek árán is. Hiszen ott támogatást soha nem kaptam, illetve mindig csak elnyomásban részesültem, mellőzésben. Így amit megteremtettem, nagyon nehéz körülmények között jött létre, a magam erejéből. Ezek emlékeztet-

nek az ottani éveimre, az ottani alakulásomra, a művészi küzdelmeimre, és az erdélyi magyarságért vívott harcaimra. Ennek egy részét áthoztam magammal, és most itt állnak körülöttem, emlékeztetve a szülőföldre és erőt adva nekem a további küzdelmekhez. Mert valójában ebben az országban sem olyan könnyű és egyszerű az élet. Nem voltak illúzióim, mikor átjöttem, amikor át kellett telepednem. Kényszerből jöttem át. Ismertem az itteni körülményeket, de ami itt várt, az minden várakozást alulmúlt. Nem akarok panaszkodni, de mindig azt mondtam, hogy kisebbségből kisebbségbe jönni nem jó érzés, és mindent otthagyni, mindent, amit felépítettem édesapámmal. Azt a házat is, ahol éveken keresztül laktunk, dolgoztunk, és ami az erdélyi szellemi élet egyik központja volt. Itt a semmiből egy új dolgot teremteni, megteremteni azt a helyet, ahol tovább élni és alkotni tudok, ez sem volt könnyű. Azelőtt sok itteni kollégámat ismertem, látogattam, amíg kétvétenként, harminc napra át tudtam jönni. Amikor már áttelepedtem, a helyzet változott. Akkor már konkurencia lettem, és szégyenszemre egy Erdélyből származott kollégám, aki a szövetség elnöke volt, nem adott nekem kezet sem. De a többi is csak méregetett a tekintetével. Erdélyben egyszer kaptam felkérést egy dekoratív szobor megalkotására, és akkor tizennyolc román kollégám aláírást gyűjtött ellenem, hogy nekem nem érdemes, nem szabad megbízásokat adni, mert én nacionalista, sovíniszta vagyok, én ki akarom mutatni a magyarság ezeréves jogait bizonyos népekkel szemben. És más hasonló gondolatokat írtak bele ebbe a fogalmazványba. Mikor eljöttem, akkor azt mondtam, most elmegyek, és remélem, nem fognak az ablakom előtt éjjel-nappal kocsiban ülni és újságot olvasni...

– *A megfigyelők...*

– Valóban. És nem fognak aláírást gyűjteni ellenem a kollégáim. Hogy érzékeltessem mennyire kisebbségbe jöttem, azt kell mondanom, sajnos itt is olvastak az ablakom alatt újságot, éjjel-nappal a kocsikban. Azonkívül nem tizennyolc aláírást gyűjtöttek, hanem itt egy kollégám háromszáz aláírást gyűjtött ellenem, amikor a negyvennyolcas emlékmű tervét egy nagyvédnökség számomra megszavazta.

– *Ez a budai várban készült volna el, aztán nem lett belőle semmi.*

– Ezt a dolgot elaltatták, és erre nem is akarok kitérni, mert panaszkodni nem szeretek.

– *A mesebeli legkisebb fiú elindul szerencsét próbálni, és majdnem mindig jó vége lesz az útnak.*

– A népmesékben ez egy visszatérő történet. Én egyedül voltam, nem voltam harmadik és nem voltam a legkisebb fiú. Egyedül küzdöttem meg a művészi harcomat édesapám oldalán. Mellette megharcolva saját művészi

küzdelmemet. Elindultam egy úton, és vannak dolgaim, amiket nem engedtek megvalósítani, de minden nehézség és minden ellenkezés ellenére sok minden mégis valóra vált, hiszen amióta átjöttem, azóta néhány művet megalkottam. Ezek nagyméretű, monumentális alkotások, állnak az ország néhány pontján, és hirdetik azt, amit kimondani és elmondani akartam. Nekem az a feladatom, hogy alkossak, dolgozzak. Ezt a lehetőséget kellene számomra, hogy megteremtse ez az ország, és nem azt, hogy minden energiámat elfecsérelve nem fontos dolgokkal küzdjek és viaskodjak. Engedjék, hogy alkossak, dolgozzak, és a népem számára valami maradandót tudjak teremteni. Ebben a nehéz helyzetben, amikor annyi anyagi gonddal küzdünk és küzd ez a nép, az egész ország, valójában még egy amerikai szubkultúra támadását is ki kell védenünk. Ez ellen kell harcolnunk. Ha nem tudunk megmaradni, akkor ez eláraszt minket, és ebben az országban csak idegen feliratok, idegen érdekeltségek lesznek. Eladják a földünket, eladják az energiákat hordozó intézményeinket, és a gyökereinket is elvágva veszélyeztetik ennek a népnek a megmaradását és a létét. Hogyha mindenki megteszi azt a keveset, amit tud és amit képes, és ez a sok kis erő összeadódik, akkor ez a nép meg tud maradni és talpra tud állni. Annyi mindent kihevert már ebben a viharos évezredben, hogy ezután is ki fog heverni minden támadást, ami ellene irányul.

(Kossuth Rádió, 1997. karácsonya)

Erdélyi kiszorítósdí

– Tőkés László. Erdély, a magyarság legendás alakja. Érdemtelen támadások gyakori céltáblája. A mindenkori politikai széljárásnak megfelelően hol nemzete számkivetettje, hol pedig kebelre ölelt barát. Püspök úr! Ön meglepő nyilatkozatot tett. Arról beszélt, hogy az RMDSZ néhány vezetője titkos tárgyalásokat folytat már másfél éve az Iliescu-rendszerrel.

– Két parlamenti képviselőnk és egy szenátorunk, bárminemű szövetségi felhatalmazás nélkül több mint másfél éve, de már egyre homályosabb a háttér, lehet, hogy két éve, tárgyalásokat folytat. Találkozón van részt a román kormányzat képviselőivel, jelesen Chrebeciuc kormányfőtítkárral és Chebelianu elnöki szóvivővel – hogy csak a legnevesebbeket említsem. Mindez egy amerikai IREX Alapítvány kezdeményezésére létrejött projekt közvetítésével történik. Itt-ott elhullatott, az amerikai sajtóban vagy éppen a hazai magyar sajtóban megjelent utalásokból lehetett következtetni erre a folyamatra. Összesen négy vagy öt találkozót rendeztek, miközben a román kormányzat mereven és lekezelően elutasít mindenféle tanácskozást, párbeszédet a RMDSZ-szel. Ennek egyes vezető képviselőit alkalmasnak tartja erre, ami a régi Ceausescu-időket juttatja eszünkbe, amikor a magyarság legitim képviselőivel, ha egyáltalán voltak olyanok, nem állt szóba a hatalom. Viszont megtalálta a kollaborációra kész személyeket, akik magatartásukkal mintegy legitimálták, szentesítették az állampolitikát. Még konkrétan arról van szó, hogy miközben a román kormányzat nem áll szóba az RMDSZ-szel, és hallani sem akar az RMDSZ stratégiai alapfelfogásáról, az autonómiáról, az önrendelkezésről, ugyanakkor szóba áll ezekkel a személyekkel, és egyezkedésbe fog bizonyos másodlagos jelentőségű kérdésekben. Mondok egy példát: megegyeznek, hogy háromszáz helyet különítenek el a Bábes-Bólyai Egyetemen magyar hallgatók számára ebben az évben, miközben az első évben, vagyis a tavalyi évfolyamon már négyszáznegyven hallgatónk van. Tehát lényegében numerus clausust ér el ez a titkos tárgyaló, és ezt akarja felmutatni eredménynek. Van ennek a kérdésnek egy még súlyosabb nemzetközi összetevője. Románia a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény és az Európa Tanácsi tagság elnyerése érdekében jó képet akar vágni a világ előtt, s ebbe beleillik az, ha a magyarokkal szót ért, a magyar féllel tárgyal. Tudja, hogy nem érhet el eredményt az RMDSZ-

szel, amely szigorúan tartja magát a programjához és a követelményeihez. Megtalálja azokat az embereket, akikkel szót érthet. Ez nemcsak feltételezés, hanem cikkek sorozata jelent meg a Washington Post-ban és más nyugati újságokban, amelyek úgy tüntetik fel Romániát, mintha itt is boszniai vérfürdő lenne. És a másik véglet, amit el akarnak hitetni, hogy a Szovjetunió-beli etnikai háborúk közepette létezik a békességnek egy szigete, Románia, ahol a kormányzat toleranciát és jóindulatot tanúsít a kisebbségek iránt. Lám, megegyezett a magyar népesség képviselőivel.

– No de ez egyértelmű megosztottsághoz vezethet. Túl azon persze, hogy az egész világot becsapják ezzel. Nekem a Ceausescu-időszak jutott az eszembe, mert hiszen Ceausescu a Nyugat szemében szeretett politikus volt.

– Pontosan erről van szó, tehát a nyugati, jelesen az amerikai politika régi reflexeiről van szó, hiszen ők évtizedekig szőnyeg alá seprtek a kisebbségi kérdést. Abban sem voltak érdekeltek, hogy a válságaink kiéleződése idején, a nyolcvanas években, rászóljának Ceausescu. Így közvetett cinkosságot vállaltak a Ceausescu-rendszerrel. Nem hiszem, hogy a CIA ne tudta volna, hogy mi itt a valós helyzet. Most is folytatódik ez a hagyomány. Olyannyira, hogy a bukaresti amerikai nagykövet a napokban, amikor kitört ez a botrány a leleplezés folytán, találkozót szervezett az RMDSZ legitim képviselőivel és figyelmeztette, hogy az amerikai kormányzat ezt a különtárgyalásos folyamatot támogatja, és nem a radikálisokat, nem az autonómia törekvéseket. Amikor megkérdezte az RMDSZ legitim képviselője, hogy ezt tekintsék-e hivatalos amerikai álláspontnak, akkor a nagykövet visszahúzódott és azt mondta, nem, ez csak egy vélemény. Tehát lényegében a politikai nyomásgyakorlás klasszikus esetével állunk szemben.

– Azért érdemes azon is elgondolkodni, hogy minek mi lehet a következménye. Püspök úr is emlékszik rá, hogy kicsoda támadás érte itthon a Horn-kormányt, amikor Szlovákia Európa Tanács-beli tagsága került szóba. Többen úgy fogalmaztak, ha Európa Tanács tag lesz Szlovákia, jobban szem előtt lesz, és majd jobban lehet rá figyelni. De tudjuk mi történik: helységnévtáblákat vesznek le, magyar nyelvet, Szlovákiában.

– Ha netalán elfogadnánk a jelzett RMDSZ vezetők különutas tárgyalásait, még akkor is az eredmények ismeretében teljes mértékben meg kell kérdőjeleznünk vállalkozásuk értelmét. Ugyanis mit értek el? Ígéreteket kaptak, amelyek – ha jól megvizsgáljuk – nem eredmények, hanem a román hatalom önkéntes adományai, amelyeket úgy tüntetnek fel, mintha tárgyalások eredményei volnának. Tegyük fel, hogy elfogadnánk, hogy ez valami, amit elértek, hogy egy-négy osztály van, lehet a történelmet és a földrajzot magyarul tanítani. De mi az óvodától az egyetemig kérjük a ma-

gyar nyelvű oktatást. Ők azt mondják, elérték, hogy egy-négy osztályban a történelmet magyarul lehet tanulni. Ehhez hasonló kis kaliberű eredményekkel dicsekszenek, de ezekre sincs garancia. Nem áll mögötte dokumentum, jogilag nem megalapozott. Legitim partnerek között létrejött, egyezség által megerősített eredményről nem beszélhetünk. Nos, éppen ez az a másik ok, amely a szlovák példát szem előtt tartva, méginkább megkérdőjelezhetővé teszi a külön tárgyalásokat.

– *Hogyha Romániát fölveszik az Európa Tanácsba, akkor az ottani magyarság helyzete jobb lesz?*

– Attól nem lesz jobb. Azt hiszem, a kérdést másképpen kell feltennünk, és pedig úgy, hogy a felvétel aktusát követi-e a számonkérés, sőt hozzátenném, a szankcionálás második, illetve harmadik fázisa. Eddig Ceausescu idején az volt, hogy ígértek, minden dokumentumot aláírtak, de semmit nem teljesítettek. A hetven-hetvenöt éves romániai tapasztalataink azt mutatják, hogy nekünk a teljességhez kell ragaszkodnunk, és semmilyen megalkuvásba forduló kompromisszumba nem szabad belemennünk, mert magunk írjuk alá a saját halálos ítéletünket.

– *Visszaállítható még az egység, püspök úr?*

– Azt hiszem, hogy nem érinti az RMDSZ egységét ez a kérdés, ugyanis ezeknek az úriembereknek nincs tömegbázisa. Az a véleményem, ha kiderül, hogy visszaéltek a mandátumukkal, a felhatalmazásukkal, akkor a választók is csak egyet fognak mondani, azt, hogy nem voltak jogosultak a román hatalommal külön alkuba bocsátkozni.

* * *

– *Sajtótájékoztatót tartott a Magyarok Világszövetsége. Itt láttuk többek közt Fodó Sándort Kárpátaljáról, Durai Miklóst Szlovákiából és Pozsgay Imrét is, akik jelenlétükkel tettek hitet Tőkés László református püspök mellett. Mert róla, újabb meghurcolásáról volt szó. A sziklaembert megvádolták, fenyegetik, akárcsak azokat, akik kiálltak a magyarság ügye mellett. Csoóri Sándor úgy fogalmazott: „Abszurd és gonosz játék folyik most Romániában. Az áldozatból akarnak bűnöst csinálni.” Riportukban Tőkés László és a zetelakiak egykori védőügyvédje, dr. Barki Éva Mária szólal meg.*

Tőkés Lászlót, a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület püspökét több mint húsz éven keresztül zaklatta a Securitate, a román titkosszolgálat. Most pedig azt állítják önről, hogy a Securitate beépített embere volt, aláírt nekik.

– Hadd éljek egy egészen bizzar és profán hasonlattal: az én megvádolatásom és Securitateval való hírbehozásom éppen olyan képtelen dolog, mint hogyha egy boszniai megerőszkolt leányt vagy asszonyt azzal vádol-

nának, hogy együttműködött a népirtó, betolakodó seregek katonáival. És bizonyítékként ezzel az erőszakból származó gyermeket hoznák fel, hogy íme, milyen rosszféle volt, íme, cinkosa volt az ország meghódítóinak. A Securitate egy pillanatig nem hagyott nyugtot azoknak, akik kivívták a haragját, és szüntelenül hívták, zaklatták, vagy éppen bevitték, behurcolták a különböző székházakba. Ez történt velem. Kérem, én megírtam a kolozsvári, a temesvári, a dézsi, a brassói Securitate kabinszerű irodahelyiségeit. Utánam jöttek, behívtak és irattak. Ugyanis az sem titok a Securitate irodáit megírt emberek előtt, hogy legfőbb módszerük a deklaráció-iratás volt. Vagyis aki bekerült a Securitate-ra, s valamilyen kérdésről kihallgatták, vagy megvádolták, valamiben tisztáznia kellett magát, az elmondottakról mindig írni kellett egy nyilatkozatot. A sors iróniája, hogy éppen azokkal az emberekkel irattak a legtöbbet, akiket a leginkább üldöztek. Aki soha nem szúrt szemet a hatalomnak, akinek nem róttak fel semmit, az ma is nyugodtan élhet, mert őt nem zavarta a Securitate. Azok viszont, akik kockáztattak, cselekedtek, dolgoztak, küzdöttek, azoknak nagyon sok ilyen nyilatkozatot kellett írniuk. Elmondhatom, hogy például a református lelkészek, vagy a teológián a kollégáim kötetekre rúgó anyagot írtak együttvéve, mert állandóan ki voltak téve a megfigyelésnek, a behivatásnak. Természetesen a legjava ilyenkor azt írta, ami a valóság volt, és amit a lelkiismerete megengett.

– *Amit nem lehetett mások ellen felhasználni.*

– Ez egy külön kivételes szempont volt, ugyanis legtöbbször diktálni próbáltak a secus tiszték. Becsempészett formában olyan mondatokat, valomásokat akartak a szánkba adni, amelyeket aztán továbbadhattak vagy idézhettek lekipásztortársak ellen.

– *Dr. Barki Éva Mária Bécsben élő ügyvéd, aki többek között az erdélyi, zetelaki magyar fiatalokat is védte. De ahol csak lehet, a kisebbségek érdekében mindenhol megszólal. Mondhatnám azt is, kicsit szomorúan és idézéssel, hogy meg is kapta ezért „méltó” jutalmát. Hiszen 1994. november 24-én önt értesítette az osztrák hírszerző hivatal, hogy rajta van egy halállistán.*

– Nagyon drámai módon este fél tízkor behívtak az államrendőrségi épületbe, és ott mondták nekem, hogy november 22-én az a döntés született a román hírszerző hivatalban, hogy engem likvidálni kell. Vagy autóbalesetben vagy mérgezés által. Láttam, hogy ezen a halállistán Tőkés László püspök úr neve is rajta volt és még három Magyarországon lakóé, akinek a nevét nem szabad mondanom, mert nincs meghatalmazásom rá.

– *Volt valami indok, hogy miért került erre a halállistára?*

– Az volt a bűnöm, hogy tevékenykedtem a magyarságért. Láttam, hogy a dokumentumban az szerepelt, hogy én az autonómiáért küzdök, és elindítottam az autonómia-mozgalmat. Többször is kérdeztek már mások, hogy miért élesedett ki így a helyzet Romániában? Számomra ez nem meglepetés. Aki ismeri a román kormányt, a román társadalmat, tudnia kellett volna, hogy ez bekövetkezik. És itt még nincs a dolognak vége. Még sokkal rosszabb lesz a helyzet. Eddig külpolitikai okokból más arcot kellett mutatnia a Nyugat felé ennek az országnak. Egészen addig, amíg nem sikerül a felvétele az Európa Tanácshoz. És most, amikor már bent vannak az Európa Tanácsban, azt gondolják, már meg szabad mutatni a valódi arcukat.

Az ellenem indított kampány mintegy nyitánya volt egy kiszélesedő, az egész romániai magyarság, jelesen a Romániai Magyar Demokrata Szövetség ellen irányuló páratlan propaganda-kampánynak.

– George Funar úr pártjához tartozó igazságügyi miniszter, aki egyben a román házelnök is, azt javasolta, hogy tiltsák be az RMDSZ-t. De George Funar úr azt is mondta, hogy az RMDSZ-tagoktól, tehát a magyaroktól el kell szedni a náluk lévő fegyvereket. Püspök úr! Miféle fegyverekről van szó?

– Funar kijelentéseit, vagy a Román Nemzeti Egységpárt vadabbnál vadabb indítványait sokan megmosolyogják, lekicsinylik a jelentőségüket. Véleményem szerint komolyabban kell vennünk ezt az inszinuációt, ezt a képtelenséget. Már 1990 márciusában kísérlet történt arra, hogy a kibontakozó vérontást, a magyar-román összecsapásokat a magyarok számlájára írják, mintha a magyarok megtámadták volna a románokat. Nos, Funarnak és a nemzeti egységpártnak ez az inszinuációja, hogy nálunk fegyverek találhatók, a román közvéleménynek szól elsősorban, másfelől fokozatosan külföld felé is. A céljuk az, hogy úgy állítsák be az RMDSZ-t és a magyarságot, mintha reális veszélyt jelentene a román államra és a román nemzetre nézve. Azonban minden épeszű és a helyzetet ismerő ember számára nyilvánvaló kell legyen, hogy a magyarság nemhogy veszélyt jelent, de sok esetben túlzottan meghunyászkodó magatartást kénytelen tanúsítani. Éppen azért, mert ki van szolgáltatva a hatalomnak és az önkénynek. A magyarság legfeljebb áldozat lehet egy tudatosan kiprovokált vérontásban, de semmiképpen nem kezdeményezője ennek. Hiszen nincsenek fegyverei Trianon óta. A romániai magyarság soha nem nyúlt a fegyveres ellenállás eszközhéhez a többségi románsággal vagy a román állammal szemben. A hatalmon lévő kormánykoalíció a zavarosban akar halászni. Ebben a zavarosban különböző célok, szándékok és törekvések kavarnak. Ezen célok egyike olyan társadalmi, tömeglélektani állapotot előidézni, amely tömeges kivándorlásra készítheti a romániai magyarságot, hiszen újabb száz- és

százezer ember elégelheti meg azokat az állapotokat, amelyeket már évtizedek óta kell elszenvedni anélkül, hogy tehetne ellene valamit.

(Vasárnapi Újság, 1977. április 27., 1995. január 29.)

Nyelvtörvény, nyelvrendőrség

– A szlovák parlament 1995. november 15-én elfogadta a nyelvtörvényt. Ez 1996. január elsejével életbe lépett és 1997. január elsejével megalakult a nyelvrendőrség, amelyik figyeli, hogy nem csempésznek ide vagy oda egy-egy idegen szót, egy-egy magyar kifejezést. Duka-Zólyomi Árpád a Szlovákiai Együttélés Mozgalom alelnöke, parlamenti képviselő, a magyar koalíció parlamenti frakcióvezetője.

– A magyar nyelv veszélybe került Szlovákiában, a magyar nyelv használata, elsősorban a hivatalos kapcsolatokban és egyáltalán a közéletben, a kultúra területén, oktatásban, tájékoztatásban, a médiában. Attól a pillanattól kezdve, ahogy hatályba lépett a nyelvtörvény, a kormányhatalom nagyon ravasz módon állandóan azt hangoztatta, hogy a törvénynek van egy olyan paragrafusa, amelyik kimondja, hogy ez a törvény nem érinti a kisebbségek nyelvének használatát. Ezzel érveltek az európai fórumoknál, ahonnan korábban bírálatok érkeztek. Viszont az államhatalom alsóbb szintjein, a járási hivatalokban olyan rendelkezések születtek, amelyek fokozatosan bevezetik – a nyelvtörvény értelmében – az államnyelv használatát. Tehát kiszorítják a magyar nyelvet, egyáltalán a kisebbségek nyelvét a hivatalos kapcsolatokból és a közéletből is. Ez a félelmetes ebben a törvényben. Ennek a nyelvtörvénynek a tizedik paragrafusa kilencvenhét január elsejétől lépett érvénybe. Az erre a célra megszervezett, úgynevezett nyelvőrök, nyelvrendőrség hálózatával fogja betartatni a nyelvtörvényt a hatalom.

– Úgy tudom, hogy a nyelvrendőrség elsősorban a Matica Slovenska aktivistáiból, tagjaiból áll.

– Igen, mert ahhoz, hogy ezt valaki vállalja, nagyon is nemzetinek kell lenni, és ők igazán azok. Rendellenessége a törvénynek, hogy a Kulturális Minisztérium kezében van a felügyelete és a megvalósítása is. Van egy központi szerve a nyelvrendőrségnek, az év folyamán már járási szinten is megjelennek a nyelvőrök, sőt a helyi, községi szinteken is. Rendellenessége a törvénynek, hogy nem a bíróságok fogják eldönteni, ki vétett a nyelvtörvény ellen, ki nem, hanem az állami szervek hatáskörébe utalja a vétség megállapításának jogát. További rendellenessége ennek a lehetetlen tizedik paragrafusnak az, hogy három évig lehet büntetéseket kiróni. Tehát ha utó-

lag rájönnek arra, hogy valaki vétett a nyelvtörvény szabályai ellen, a „bűn” nem évül el, csak három év után.

– Miért lehet például ötszázezer koronás büntetést kapni? Mert ez a felső határ.

– Jogi személyeket lehet elsősorban büntetni ekkora összeggel, például tankönyvek kiadásánál, hogyha az nem felel meg az állam nyelvhasználati követelményének.

– Mi a követelmény?

– A tankönyveknek elsősorban állami nyelven kell megjeleníteniük. Tehát szlovákul.

– Nem olyan régen hallottam egy magyar újság főszerkesztőjét, aki attól rettegett, hogy most bizony ötszázezer koronára meg fogják őket büntetni azért, mert nem kellő arányban volt, a vizsgálódók szerint, a szlovák nyelvű szövegrész a magyar nyelvűvel.

– Ez konkrét példa. A Csallóköz nevezetű lap további léte a kérdés. Ez a lap a dunaszerdahelyi járásban, tehát a Csallóközben jelenik meg. Ott, ahol a magyarság és a szlovákság aránya nyolcvanhét százalék a tizenkettőhöz. Azaz nyolcvanhét százalékban magyarok élnek, és a magyar feliratú „Csallóköz” nevű hetilap jelent meg. De alatta kisebb betűkkel szlovákul is ott volt a név. Hat oldal magyar és kettő oldal szlovák írás van benne. Ezt felrótták és figyelmeztették a főszerkesztőt, hogy ötszázezer korona pénzbírsággal fogják sújtani, ha nem változtat a helyzeten. Nos, most mik a követelmények: ugyanakkora betűkkel kéne szlovákul is írni a címét a lapnak, mint ahogy magyarul szerepel és nagyobb terjedelemben kellene szlovák szöveget közölni.

– Tehát végül is melléklet lehet a magyar nyelvű újságban a magyar nyelvű újságrész.

– Pedig, ha az arányokról beszélünk...

– ...mármint a népesedési arányról...

– Igen, akkor még egyszer mondom, a Csallóközben a magyar és a szlovák lakosság aránya nyolcvanhét a tizenkettőhöz, helyesen tehát úgy kéne, hogy hét oldal magyarul, egy oldal szlovákul jelenne meg. Szeretném egy egészen más oldalát is megmutatni ennek a céltudatos politikának. Aránylag kis költségvetésű, a kisebbségi kultúrára szánt összeg felét olyan kiadványok készítésére használja fel a Kulturális Minisztérium, amely kétnyelvű, és elsősorban magyarellenes hangulatot kelt. Van egy havilap például, a Szlovák Délvidék. Ebben a kiadványban huszonegy oldal szlovákul és három oldal magyarul jelenik meg. Tehát abszolút nincs betartva az, amit követelnek például a „Csallóköz”-től. A tartalomról nem is beszélve, mert ez az újság nem a szlovák-magyar kiegyezéshez vezet, pedig a kisebbségek

pénzén készül, mégis a feszültséget növeli csupán a magyarok és szlovákok között.

– *Hallottuk a Vasárnapi Újságban, hogy a nyelvtörvény be nem tartásáért már ütlegetnek is a Felvidéken, hiszen elhangzott, hogy a kalondai polgármestert azért, mert csak magyar nyelvű feliratokat engedélyezett a településen, megverték.*

– Ha a háttérben egy ilyen nyelvtörvény van, mint ez a szlovák parlament által elfogadott, akkor valóban a szélsőséges nemzeti, nacionalista, sovinszta erők is igen magabiztosan fogják magukat érezni. Ez visszaélésekre ad lehetőséget. Itt persze nem arról van szó, hogy a községjelző táblán milyen nyelven volt elhelyezve a helységnév, hanem arról, hogy ők az „Együttélés” egyik kiváló polgármesterét verték meg. Ezzel akarták tudtunkra adni, hogy ők ezt is megtehetik, és bennünket nem véd meg senki. Tehát mindazok a visszaélések, sárbataposások, amik az oktatásban, a kultúrában, egyáltalán a közéletben alsóbb szinteken megtörténnek, megtörténhetnek nyugodtan a továbbiakban is, mert nincs megfelelő központi mechanizmus, amely ezeket leállítaná. Ebből csak arra lehet következtetni, hogy a jelenlegi kormányhatalomnak bizonyos értelemben jól is jön, hogy vannak olyan eszközök, amelyekkel ezt a megfélemlítést végre lehet hajtani, elő lehet idézni.

– *De hová vezethet, ha egy államhatalomnak a megfélemlítés az egyik legfőbb eszköze?*

– Bízom abban, hogy a végtelenségig ezt nem lehet úzni. Végül Szlovákiában is vannak demokratikusan gondolkodó erők, akik tudják és tudatosítják azt, hogy a több mint tízszázalékos magyarsággal is kell számolni. És az ott élő magyar nemzeti közösségnek pedig – bármilyenek voltak az elmúlt évtizedek – van értelmisége, politikai vezetése, tehát meg tudja fogalmazni az elképzeléseit, és harcolni fog a saját jogaiért. Azokért a jogokért, amelyek az emberi jogokból adódóan minden állampolgárt megilletnek. Tehát magyar jelenlét a szlovákiai politikában volt, van és lesz is.

– *Érzik-e azt, hogy az anyaország, Magyarország, megszólal az önök érdekében? Megszólal azért, hogy a magyarság nyelve megmaradhasson. Azért, hogy ne kelljen megfélemlítetten magyarnak lenni a Felvidéken.*

– A magyar kormány külpolitikájában három pillérre támaszkodik, amit még az előző kormánytól nagyon helyesen átvett. Mégpedig az Európához integrálódás, a jószomszédi viszonyok kiépítése és a határon túli magyarok jogbiztonságának elősegítése. Ez azonban nem egyértelműen működik, mert pillanatnyilag úgy érezzük, megbillent az egyensúly. Első helyre került az európai integrálódás, azzal a magyarázattal, hogy majd abban a közös Európában ezek a kérdések, tehát a határon túli magyarok ki-

sebbségi, jogi, jogbiztonsági kérdései is megoldódnak. Nagyon örülnék, ha minél kevesebben gondolkodnának így, mert lehet, hogy a vonat nagyon hamar elrobog, és mire odajutunk, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk, már nem lesz magyarság Szlovákiában.

(Vasárnapi Újság, 1997. január 19.)

Vámos László emlékezik Soós Imrére

Ludas Matyi és Rómeó

– Soós Imre legendája, fölragyogása, önpusztítása szimbólummá lett. A népi őstehetség sorsának jelképévé abban az időben, amikor már súlyos, kormos fellegek szorították messzire az országot egéről a fényes szellőket. Most lenne hatvanöt éves. A színészlőről, a szerepről, a sorsszerepről Vámos Lászlóval, a kortárssal, baráttal, az első színpadi rendezőjével beszélgetek. 1957. június 22-én pár soros hír jelent meg a Népszabadságban: „Június 20-án, este kilenc órakor a XII. kerület, Alkotás u. 49/A szám alatti ház első emelet, első ajtó lakásán holtan találták Soós Imre huszonhét éves színművészt és feleségét, dr. Perjési Hedvig huszonkilenc éves orvosnőt. A helyszínrre kiküldött rendőri bizottság megállapította, hogy Soós Imre a garzonlakás teakonyhájában feleségével együtt világítógázzal öngyilkos lett.”

– Gyanútlanul megvettem az újságot. Nem is tudom, hogy maradtam állva. Most is fölízgat az emlék.

– A pályakezdésre emlékezzünk. Balmazújvárosból elindul egy fiatalember a Színművészeti Akadémiára felvételizni. Elmondja Petőfi Sándor Szülőföldemen című versét, ott áll a felvételiztető bizottság előtt, mezítlábasan.

– Akkoriban ez a fiatal paraszt-munkás tehetségek beáramlásánál nem volt olyan különös dolog, mint amilyennek ma gondoljuk. Én akkor már főiskolás voltam.

– Akkor került reflektorfénybe Horváth Teri, Szirtes Ádám...

– ...és mindenekelőtt Soós Imre. Mindenesetre ők hárman voltak azok, akik ebből a nemzedékből nagyon kiemelkedtek. Amikor harmadéves volt Imre, tanársegéd voltam Rátkai Márton mellett. Azokon a próbákön ő Lipitlottyot, a rokokó gavallért próbálta a Karnyónéból, és Rátkai Márton, a legendás táncos-komikus, a sétatálcát uja között pergetésnek nagy mestere megmutatta neki, hogyan kell egy ilyen tálcát pergetni. Akkor ő úgy pergette, olyan biztos stílusérzéssel, mintha mindig ezzel járt volna. Ebből is kiderült, hogy fantasztikus stílusérzéke volt. Az is legenda, hogy tájszólásban beszélt. Ez nem igaz. Nagyon ízesen beszélt, a parasztszerepeiben tájszólással, de mire a Rómeóra került sor Debrecenben, nem volt tájszólásos.

– 1954 – a Rómeó. De előtte még beszéljünk a Ludas Matyiról. Pontosabban annak az időszaknak a sematizmusáról, és megint egy újságcikket hívok segítségül. 1950. március 18-án a Népszavában megjelenik egy tudósítás: Horváth Teri és Soós Imre Abonyban közönségtalálkozón vett részt. Ott felszólal egy bizonyos Muca Já-

nos, aki azt mondja: „Ludas elvtárs a népért harcolt, maga mellé állította a parasztságot. Mint Lúdas elvtárs százötven éve, úgy mozgósították a mi elvtársaink, a kommunisták az ország dolgozó népét.”

– Meghökkenően groteszk, mert valaki azt mondta, Ludas elvtárs. Mert a Ludas Matyi nem volt sematikus figura. Hű az eredetihez, de ez nem tartozott Soós Imre sematikus szerepeinek sorába. Amiből aztán persze nagyon sok kijutott neki.

– 1954 – Debrecen, Csokonai Színház, Rómeó és Júlia. A rendező Vámos László, Rómeó Soós Imre.

– Életem egyik leggyönyörűsebb próbaperiódusa volt, ott ugyanis találkoztam magával Rómeóval.

– A mindig parasztfigurákat játszó Soós Imrét hogy merte Rómeóként színpadra „kitalálni”?

– Úgy, hogy nem mindig parasztfigurákat játszott.

– De filmen így volt ismert igazán.

– De előtte számtalan olyan szerepet játszott már, ami nem parasztfigura. Olyan határtalan volt a skálája, hogy mindent eljátszhatott volna.

– Térjünk vissza Rómeóhoz és a próbákhoz.

– Tán még akkor Dunapentelének hívták, ott egy nagyon visszhangos kultúrházban próbáltunk. Éppen a száműzetés jelenetét, ami egyébként az alakításának csúcsa volt. Sajnos ez nincs meg, a rádióban vandál kezek letörölték, nem sokkal a halála után.

– Hogy történhetett meg, hogy egy ilyen alakítás semmivé lesz?

– Kérem szépen, nem én jöttem a rádióból. Ön jött onnan, ezt a kérdést a rádióban kellett volna föltenni. Nem ma, itt, hiszen akik ma ott vannak, erről nem tehetnek. De az a hölgy – hadd ne mondjam ki a nevét, aki ezt letörölte, tudom, hogy ki volt – úgy gondolta, neki joga van saját rossz ízlése szerint szelektálni. Nos, ezen a próbán kibontakozott számomra, hogy itt egy olyan óriási indulattömeggel, egy olyan mélyről, a lélek legmélyéről fölszakadó szenvedéllyel fogja játszani ezt a szerepet, amire nagyon kevés példa van a színészet-történetben. Ilyen hőfokot Laurence Oliviertől az Othellóban láttam, amit Soós Imre ebben a száműzetés-jelenetben produkált.

– A színész Soós Imrét sok tragédia érte. Elkészült az immár klasszikusnak számító mű, a Körhinta. A filmet elviszik Cannes-ba, a bemutatóra, de Soós Imre itt-hon marad.

– Hivatalosan állandóan lekezeltek. Már főiskolás korában, nehogy elbízsa magát. Sajnos befolyásolható ember volt, és ez élete tragédiája is. Alkoholra szoktatták, sőt úgy hírlík, élete utolsó pillanatában kábítószerrel is

gyógyította őt a felesége, és valószínűleg egy ilyen kábítószeres mámorban követte el az öngyilkosságát. Talán megjedtt ötvenhat után, hogy most órá nem lesz szükség, mert őt rosszul „skatulyázták be”.

– Gérard Philipe-hez hasonlították többek között.

– A zsenialitásnak azokat a jegyeit, amiket Soós Imrén, én Gérard Philipe-ben sem találtam. Azt gondolom, hogy a Soós Imre nagyobb színész volt, mint Gérard Philipe. Lehet, hogy engem ezért meg fognak követni vagy elfogultnak tartanak. Soós Imre kirobbant a semmiből, Gérard Philipe mögött pedig a francia kultúra évszázadai voltak. Mi egy drámai színész legnagyobb adottsága? A poklai, a lelkének legmélyebb bugyrai. Mélyebbek voltak a poklai, mint Gérard Philipe-nek. Ki tud úgy halkán, szemérmesen szerelmet vallani, mint ő a Körhintában? Ki tudja úgy égre magasodva Istent számon kérni, mint ő, amikor megtudta Júlia halálhírét. Vagy annyi humorral menekülni a szerelem elől, mint az ő Benedek úrfija a Sok hűhóban? Ki tud olyan elementárisan gyűlölni, mint ő az Ifjú Gárdában, amikor úgy ette a kenyeret, mintha fasisztákat enne. Minden elfogultságunk ellenére, halála után ennyi évvel kevés lenne életben tartani egy legendát. Mi akkor Soós Imre jelenvalóságának a titka? Azt gondolom, hogy manapság nagyon érzelemszegényen élünk. Sajnos ilyen a színházunk, színjátszásunk is. Szenvedélytelen, indulattalan. És mert szenvedünk érzelemszegénységünkől, kapaszkodókat keresünk, hogy hatni tudjunk. Ilyen kapaszkodó évtizedek elmúltával is Soós Imre személyiségének, színésztének ereje.

(Vasárnapi Újság, 1995. február 12.)

Simándy József halálára

Elment a Nagyúr

– Mindig elkésünk valahonnan. Én is elkéstem. Hiszen hetekkel, hónapokkal ez előtt meg akartam már keresni Simándy Józsefet. Aztán most az özvegyével, Judit asszonnyal tudok csak beszélgetni. De hát késve jönnek a díjak, későn jönnek az elismerések is. Most például ez a Magyar Örökség-díj, ez is csak a halál után érkezett.

– Én is elkésettnek gondolom, mert már lehetett volna az életében, lehetett volna, nem hatodikként, hanem esetleg másodikként vagy a harmadikként megkapnia.

– 1953. március 22-én énekelt Simándy József először a Bánk bán nagyáriáját.

– A Bánk bán az a szerep, amivel nagyon sok embernek beleszólt a szívébe magát. Ezzel a szereppel kapcsolatosan csak azt tudom mondani, hogy ő mindig, mindenhol hazajött, ebbe a kis országba. Ő a Balatont, a Balaton-felvidéket nagyon szerette, és boldog volt, ha ott kipihente magát.

– Kapott egy levelet, nem is olyan régen, talán a napokban. Komor Vilmos lánya írta, az előbb nekem felolvasta. Megténne, hogy azt a részt, amely megint csak bizonyítja Simándy József hazaszeretét, megismételné?

– „Jutka! Ha bármikor találkoztunk, eszembe jutott az a kép, ahogy apámat vártuk a Vigadó téri rakparton, ötvenhat novemberében. Amikor a Deák Ferenc hajóval hazatért. Éjjel értünk el telefonon, hogy gyere, várjuk együtt. Amikor apuhoz léptél, azt kérdezted: Vili bácsi, ugye nem jön haza? Apám azt mondta: Jutka, magának most nagyon erősnek kell lennie. Hivatalosan hoztam a levelét. Hazajön. És Te erős maradtál. Jóska hazajött. Hazahozta a szíve és a hazaszeretete.”

– Szabad-e tudni, hogy abban a levélben, amit a nagy karmester, Komor Vilmos hozott haza Simándy József kézírásával, mi volt még? Mi állt abban?

– Az akkori Operaház igazgatójának írta, hogy Münchenben Fricsay Ferenc megkérte, álljon be a Lamermoori Lucia Edgar szerepébe, amit ő négy hét alatt megtanult németül. Nagyon sajnálom, hogy pont abban a szerepben nem hallhattam. Azt hiszem, az volt az egyetlen szerepe, amiben nem láthattam. Egy barátunk, a család orvosa, dr. Józsa Adrián ott volt, és azt mondta, felejthetetlen élmény volt. Először is, harmincöt-ször kijönni Münchenben egy magyarnak az előadás után tapsra és megköszönni azt, ez még az ottaniaknak is nagy élmény volt. Hát még annak, aki innen, Magyarországról kísérte el a férjemet.

– Legendás volt egyébként, ahogy Simándy felkészült egy-egy szerepére. 1980-ról beszélek most, amikor már nyugdíjas volt, és amikor várta, hogy nyolcvannégyben a felújított Operaház a Bánk bánnal ismét megnyíljon. Már másfél évvel az ünnepélyes nyitás előtt ismét készült, gyakorolta a Nagyúr szövegét, zenéjét.

– Nagyon érdekes volt amikor itthon ő gyakorolt. Egy-egy előadás előtt még a gyerekek is azt kérdezték: Édesapa, te már ezt annyiszor énekelted, miért gyakorolod? – Mert én ezt így érzem, nekem ezt gyakorolni kell, mindig többet és többet szeretnék adni a közönségnek. Tőlem ezt várják, nem úgy, ahogy az elmúlt előadáson, hanem esetleg még jobban. Hogy az én közönségem ne csalódjon bennem. Ezt hallgatták és hallották a gyerekek, amikor ki tudja hányadszor a zongorán eljátszotta, gyakorolta azt a bizonyos áriát, hogy az olyan legyen, ahogy a zeneszerző, nem a Simándy, hanem a zeneszerző megálmodta.

– Simándy Péter a jegyzeteit rendezgeti a kisasztalon, és máris neveket sorol, mégpedig adósságokról beszél.

– Édesapám sokszor emlegette fantasztikus elismeréssel és szeretettel Posszert Emília énektanárnő nevét, őrá mindig a legnagyobb tisztelettel és szeretettel emlékezett. Posszert Emília volt az, akinél elkezdett tanulni énekelni. Rajongásig szerette ezt a kedves, humánus, tanítványai hibáit, gyengeségeit, tehetségét tiszteletben tartó asszonyt. Később a Zeneakadémián, amit nagy szerepekkel a háta mögött, és a „papír kedvéért” kellett elvégeznie, Székelyhidy Ferenc volt az énektanára.

– Ebben a házban minden Simándy Józsefre emlékeztet. Róla tudni kell, hogy nemcsak a dal, a zene volt az élete, hanem a szerszámok is élete részévé váltak. Állandóan fűrt, faragott. Amit csak lehetett, mindent ő maga készített itt Budán is, de Balatongyörökön, az üdülőben is.

– Volt egy portréfilmje, ami azzal kezdődött, hogy az akkori kocsija alól egy szerelődeszkán kigördült...

– Merthogy autószerelő volt az eredeti szakmája...

– Igen. A ház körül mindent meg tudott oldani, minden problémát el tudott hátrítani, kivéve a villanyszerelést.

– Ahhoz nem nyúlt?

– Ahhoz nem, de a mosógéptől kezdve a kerti szerszámok megjavításáig, a fametszéstől kezdve a redőny lehúzó-fölhúzóinak a cseréjéig mindent megcsinált. Ezermeister volt.

– És milyen apa volt?

– Szigorú. Olyan szigorú, amilyen ő maga is volt, hiszen szigorú, kemény és céltudatos emberként ismerték őt. Nagyszerű apa volt.

– Legendássá vált a hazaszeretete.

– Engedje meg, hogy fölolvassak a könyvéből egy kis részt. Ugyancsak a hazaszeretet, a Radames-románc és a Celeste Aida kapcsán: „1957 januárjában Liptasi György kollégám az Aida Ramfisát próbálta a Staatsoperben. Kért, hogy kísérem el. Meg is hallgattam a próbáját, sőt a templomképben beénekeltem neki Radames szólamát. A korrepetitornak úgy látszik megtetszett, amit hallott, és megkérdezte, énekelnék-e valamit. Mondtam, hogyne, a Celeste Aidát, ha már ebben az operában vagyunk. Elénekeltem neki olaszul, utána ő azonnal telefonált a vezető korrepetitornak. Az illető lejött a próbaterembe. Neki is elénekeltem a Celeste Aidát, neki is nagyon tetszett. Azt mondta, most van éppen próbaéneklés a színpadon, azonnal letelefonált Karajannak. Engedelmet kért, hogy zavarja, de – mint mondta – van itt egy tenorista, s ezt a General Music direktornak, a maestronak meg kellene hallgatnia. Lementünk a nagyszínpadra. Ott ismét elénekeltem a Celeste Aidát. Félóra alatt már harmadszor. Karajan lent ült a harmadik vagy negyedik sorban. Miután az áriát azzal a piano-crescendo-decrescendo-piano magas B-vel befejeztem, a maestro felszólít, el tudnám-e még egyszer énekelni, de kissé lassúbb tempóban. Elénekeltem. Utána Karajan a zenekar fölött átvezető munkahídon feljött a színpadra, átkarolt és föl vitt az irodájába, hogy azonnal írjak alá három évre egy szerződést. Mondtam neki, haza kell mennem, feleségem, két gyermekem, édesanyám, nővéreim vannak. Engem otthon várnak.”

(Vasárnapi Újság, 1997. március 23.)

Tudunk-e ünnepelni még?

– Tudunk-e énekelni még? – kérdezte Radnóti Miklós 1938-ban. Tudunk-e ünnepelni még? – kérdezhetjük mi 1996-ban. Alkalmunk mindenestre lett volna, nem is akármilyen évfordulókon. Csete György építész szomorkás számvetése idei ünnepeinkről, aki a millecenáriumi Ópusztaszer egyik megálmodója. Nem olyan régen arról beszélt, hogy ha 1996. ünnepeit végigtekintjük, nem szabad elkeserednünk, hiszen sok minden történt.

– Voltaképpen ebben az évben győzelmeinket ünnepelhettük vagy ünnepelhettük volna, ha akartuk, vagy. Mert a honfoglalás évfordulója mellett ott van természetesen 1956, de a nándorfehérvári diadal is. Sőt, még előttünk áll egy érdekes és szép ünnep, mert ez olyan lesz, amivé tesszük. Decemberben lesz a Szózat megírásának százhatvanadik évfordulója.

– A keresztény konzervatív oldalról 1996-ban mást sem lehetett hallani, mint hogy a jelenlegi kormányzat nem élt a lehetőséggel, mintha nem lett volna fontos a jelenleg hatalmon lévőknek az ezerszázadik és a negyvenedik évforduló.

– Van egy olyan érzésem, hogy az említett keresztény nemzeti oldalnak sem volt érdekes. Terv volt egyébként, hogy Ópusztaszeren rendeznek egy kihelyezett országgyűlési napot. Ezt később lefűjták, de azt például mindenki megcsinálhatta volna – a keresztény nemzeti oldal is –, hogy ki-ki beül a saját autójába és Pusztaszeren mégiscsak rendez egy kihelyezett országgyűlést. Legalább az a frakció, amelyikről szó van. Ez is elmaradt. A magam részéről egyébként szinte örülök annak, hogy a kormányzó erők úgyszólván teljesen kimaradtak ebből az ünnepi évből. Így mindenki magára volt hagyva, s tulajdonképpen azt csinált, amit akart. Nekem a legnagyobb áttekintésem, éppen Ópusztaszer miatt, Csongrád megyében van. Figyeltem az ottani településeket, falvakat, városokat. Állítom, hogy magára hagyatottságában is a legtöbb település kitett magáért. Tehát szabad volt, vagy szabad lett volna ünnepelni. Azok számára, akik akartak is ünnepet csinálni.

– Soroljuk ezeket az ön által eredménynek tartott eseményeket.

– Például Árpádhalom – egy fiatal kezdő szobrász készített oda egy Árpád vezért mintázó mellszobrot; Mártély község – Hódmezővásárhely és Mindszent között van, átadott egy kicsi honfoglalási emlékművet; Hódmezővásárhely – három évvel ezelőtt kiírt a város egy Szent István-szobor pályázatot, ebből a megyében két szobor született meg: Hódmezővásárhelyen egy bronz lovas szobor, Szegeden, a Széchenyi téren pedig egy István- és

Gizella-szobor. De mondhatok egy távolabbi példát is, például Kőszeg – az ottani református templom szentelését kifejezetten azzal a céllal tettük augusztus tizenkilencedikére, hogy az átadásával is kapcsolódjunk az évfordulóhoz.

– Persze volt 1996. augusztus 20-a is. A Hősök tere Budapesten. Ezt megelőzően a hivatalos ünnepségekre is sor került, szintén a Hősök terén.

– Ebből csak egyetlen egy példát emelnék ki: a terv szerint Mozart Requiemjét adták volna elő Árpád és vezérei lovas szobrainak újbóli, felújítás utáni átadásán. Ezt egyszerűen arcátlanságnak tartom. De ha már zenéről van szó, említsük meg azt is, hogy mindenkinek – zeneszerzőinknek is, kinek-kinek – rendelkezésére állott volna ezen évfordulók előtt tisztelegni egy-egy zeneművel. Balassa Sándor kitűnő zeneművét, a Nap fiait emlétem meg, ami a Zeneakadémián hangzott el. Bárcsak elhangzana újra és újra, olyan zenei környezetben, mint ahogy azt hallottam, Liszttel és Kodálllyal együtt. Ennek a zeneműnek és szerzőjének egyáltalán nem volt szégyenkezni valója.

– De csak egyetlen zeneszerző nevét említette.

– No azért említhetném Tolcsvay Bélát, Illést, Szörényi Leventét, akik ezúttal is kitettek magukért. Tehát aki akart ünnepelni, csinálhatott magának ünnepet, mert elég sokan voltunk ahhoz, hogy az ünnephez ezzel-azzal hozzájáruljunk.

– Nem olyan régen Tiszakécskén jártam, és a templom melletti téren – ahol a szörnyűséges repülőgépes géppisztoly-sorozat történt, emberek haltak meg, erre a borzalomra is, de általában a tiszakécskei hősökre emlékezve – egy csodálatosan szép szobrot és emlékművet adtak át. De a Corvin-közből, szintén a negyvenedik évfordulóra gondolván, a Pesti Srác szobra állítatott fel, Janikáé.

– Valami kevéssel magam is hozzájárultam ehhez, nem sokkal. De hozzájárult Maczó Ágnes is és sokan mások, akik akarták ezt a szobrot, amit Pongrátz Gergely állítatott a Pesti Srác Alapítvány segítségével, Györfy szobrászművésznünk műveként. Nos, az én hozzájárulásom ehhez hat vödör cement volt mindössze, amit a szobrot tartó posztamens alá kellett önten, és el kellett készítenem a szobor engedélyezési terveit. A múltkor, egy alkalommal még azt mondtam, hogy nem kaptam az engedélyezési tervre választ. Most már kaptam Zsigmond Attilától, aki a fővárosi szobrok felállításáért felelős intézmény vezetője, hogy utólagosan jóváhagyják a szobor helyét.

– Tehát nem kell attól tartani, hogy esetleg elmozdítják onnan.

– Azt hiszem, abból nagy baj lenne. Mert azért vagyunk néhányan, akik ezt a kis szobrot szeretjük, és meg is tudjuk védeni, de nem ez a lényeg.

Szerintem netán azok, akik ezt a műsort hallják, tegyék ezt a szobrot Budapest egyik nagyon fontos nevezetességévé. Abba a moziba sokan járnak. Vagy ha nem a mozilátogatók, mások gondoskodjanak arról, hogy ez alatt az egyébként szép szobor alatt mindig legyen virág, vagy esténként egy-egy égő gyertya. Ne csak október huszonharmadika és november negyediké között. Mert az a gondolat, amiről ötvenhatban szó volt, egy kapcsoló elfordításával nem szüntethető meg. Tehát, ha egy öröklángot állítanak...

– És az november negyedikén kialszik...

– ...ha kialszik, erre már nem tudok mit mondani. Előttünk áll viszont egy másik évforduló, a kétezredik. Azokat a munkákat, amiket ebben az évben átadtam rendeltetésének: a Világmagyarság Házát, a pusztaszeri munkámat, a kőszegi templomot, a kicsi emlékműveket, ezeket három vagy öt évvel ezelőtt kezdtem eltervezni. Ennyi idő kellett ahhoz, hogy kilencvenhatban elkészüljenek. Nos, a kétezredik évig van még három esztendőnk. Részint van egy nemzeti ünnepünk, a magyar államiség, Szent István koronázása, és a názáreti Jézus kétezredik születésnapja. Aki templomba jár, aki megüli a karácsonyt, a húsvétot meg a vasárnapot, annak gondolnia kellene erre. És azoknak a művészeknek is, akik egyáltalán letehetnek valamit rajzban, képben, épületben, szoborban a nemzet asztalára. Mert nagyon rövid az idő. A három év gyorsan elszalad. És nem tehetünk szemrehányást senkinek, ha nem mi csináljuk, hanem hagyjuk, hogy az csinálja, aki akarja. Ha teszünk valamit, csak így lehet a mi ünnepünk.

(Vasárnapi Újság, 1996. november 24.)

A pléh-Krisztusok őrzője

Arcok fekete-fehérben

– „Olasz Ferenc azt szeretné, ha az angyalok lányok lennének, Henoch Apokalipszisét szeretné visszajára fordítani. Történetei a ködbe vesző időben történnek. Villany nincs. A ködös hajnalon, a vakító vörös naplementében ősi táncok geometriája szerint jóvá szeretné tenni a jóvátehetetlent. A bukott angyalokat az emberek lányaitól szeretné távoltartani. Szeretné a semmi fölé láncolt angyalokat eloldani és visszavezetni az Úrhoz. Minden lefényképezett tárgyak, bánatos kis Máriák, elrajzolt pléh-Krisztusok, kapuk, tornyok csak erre az egyre valók. A visszafordíthatatlan visszafordítására. Egy falusi kislány áll ma tiszlán, emléktelen reménye lobog szűzi fehérségben minden képen és filmen, minden áttűnésben. A látoányok mindig konfliktusmentes keverésében. És hát persze a háttérben ott dobog a megcsúfolt, ízekre szedett, de eleven magyar Penáragon-legenda." Ezeket a mondatokat írta bevezetőül Makovecz Imre annak a Vigadó Galériában megnyitott kiállításnak a katalógusába, amelyen Olasz Ferenc filmrendező, fotográfus képei láthatók. A Zala megyei Alsópáhokon született, a szűkebb haza földjébe kapaszkodó gyökereit, a múlt örökségét hűségesen őrző alkotó.

A képeken borostás arcokat, széltől cserzett kezeket, megöregedett tekinteteket lehet látni. Szóval itt van a falu.

– Valamennyien halottak már természetesen, mert ezek a felvételek 1966-ban készültek, és ők már akkor is öregek voltak. Hatvanöt-hetven év körüli emberek.

– Amikor elkezdett fotózni, a hatvanas évek közepe tájékán, miért vonzotta a sok idős ember?

– Keszthelyre jártam gimnáziumba, Vajda János Gimnázium volt a neve. A latintanárr mondta, aki egyébként a premontrei gimnáziumból maradt meg az állami gimnáziumban, ötvenhat-ötvenhét volt ekkor..., ha az embernek van valamilyen küldetése, akkor a legfontosabb, hogy azt kell feltérképezni, ami a szűkebb környezetében van. Így jutottunk el a gimnázium névadójához, Vajda Jánoshoz, így tudtuk meg azt, hogy van Berzsenyi Dániel, hogy vannak Kisfaludyak, és azt, hogy van Batsányi.

– És így tudták meg, hogy van múltunk.

– Amikor az első fényképezőgépet megvehettem részletre, az első tanári fizetésemből kilencszázhatvanhatban, akkor úgy döntöttem, hogy nem elsősorban tárgyakat, nem tájképeket kell fényképezni, hanem megpróbá-

lom feltérképezni a faluban még meglévő öreg parasztházakat, öreg embereket. Megpróbálom a templomot fényképezni, a fellelhető Krisztusokat. Ezek meghatározták a későbbi életemet is.

– Amikor az ember leülteti Piroska nénit a masina elé, tud már róla mindent?

– Szemben lakott velünk, a férje ott maradt a háborúban, egyedül nevelt nyolc gyereket. Én, ahányszor hazajöttem a falumba, Piroska nénit mindig ebben a pozícióban láttam. Ült a házfal mellett. Várt.

– Ez a kép maradt meg végül az utókornak is. Ez a kép örök várakozás.

– Várta a férjét, aki talán visszajön. Várta a gyerekeit, akik talán jól bántak vele, várta az unokáit... Ezek az arcokon, ha ma visszanézi, megcsilán valami remény, és magukon hordozzák nemcsak a fájdalmat, de ott van az arcukon az öröm is.

– Az volt az igazi művészet, amikor még a fotók fekete-fehérben készültek.

– Ez hihetetlen dolog. Ma egy kicsit divatja is van, mert mi is meguntuk, hogy minden színes. Ebbe természetesen belejátszik a televízió manipulációja, mert a természetes színek, amiket a valóságban lát, a televízió képernyőjén nem léteznek. Ezek egy irreális világot, egy virtuális világot mutatnak be, amihez nekünk, mint egyszerű, földön járó embereknek, megítélésem szerint semmi közünk.

– Pléh-Krisztusok itt a falon Erdélyből, Felvidékről, Délvidékről, Palócföldről. Mondják, hogy mindenki hurcol, hordoz magában valamiféle Krisztus-képet.

– A környezet, ami a meghatározó volt, körbevett engem. Ott voltak parasztemberek, parasztházak, voltak Krisztusok, voltak templomok. És volt egyetlen pléh-Krisztus is, fönt a hegyen. Gyönyörű neve van ennek a falurésznek, Nemesboldog-asszonyfa. Miután megcsináltam a Fejfák című könyvet, leszerződtem egy Krisztus-könyvre, amelynek az volt a címe, hogy Mindörökké. Ez az út széli és a temetői Krisztusokat tartalmazta. A sors azonban úgy hozta, hogy az első könyv, a Mindörökké megjelent hetvennyolcban, és a Dicsértessék tizenegyév késéssel. Ennek kultúrpolitikai okai voltak. Két Krisztus-könyv nem jelenhetett meg 1978-ban. Miután az országnak – azt hiszem – a háromnegyed része katolikus, következésképpen kereszteteket katolikus területeken állítanak. De megszorítással mondom csak ezt, mert a legszebb és a legarchaikusabb kereszteteket azokon a területeken találtam meg, amik ha úgy tetszik, elzárt vidékek voltak, például a palóc vidéken, vagy Pécs környékén, tehát a betelepített sváb vidéken, vagy ott, ahová a palócokat betelepítették. Ők őrizték meg azokat a kultúrákat, amiket sajnos mi magyarok igyekeztünk mielőbb elfelejteni. Ez az anyag postumus. A kiállításon látható anyagból, most nem tudom, hogy hány pléh-Krisztus van, de mondjuk, hogy harminc – ebből talán kettő

van a helyén. A homokkő mellett az időnek és az idő viszonyosságainak leginkább kitett anyag a bádóg, a pléh. Minden faluban megvolt a felelőse, akinek ezt rendben kellett tartania. Általában nyolc-tíz évente át kellett festeni. Ezek között a pléh-Krisztusok között van olyan, amelyet hatvanéves ember festett, és van olyan, amelyiket tizenkét éves gyermek.

– Az egyik könyve, a Dicsértessék hosszú ideig várt a megjelenésre. Sok ilyen késése van az életében?

– Igen. Nem az én szégyenem, hogy máig nem vagyok fotóművész.

– Azaz a szövetségnek nem tagja.

– Egy ilyen könyv alapján, vagy ezeknek a fotóknak a láttán nem érez senki a Fotóművészek Szövetségében ellenállhatatlan vágyat, hogy ez az ember közéjük tartozzon. Akkor én meg a másik oldalról nem érzek ellenállhatatlan vágyat, hogy oda tartozzam.

– Nem gondolkodik azon, hogy vissza kellene térni Alsópáhokra?

– Alsópáhok nem tűnt el az életemből. Hála Isten, anyám jó egészségnek örvend, apám most töltötte be nyáron a nyolcvanadik életévét, együtt ünnepeltük. Nem mondtam még le erről, számomra a szülőfalu fontos hely. De közben eltelt harminc év. Megint jó pár évet el kellene tölteni ott ahhoz, hogy megismerjem azokat az embereket, akiket érdemes lenne megörökíteni, fényképezni. Hiszen ha valami megmarad belőlünk, akkor talán ezek maradnak meg, mert ma már a temetők sem úgy működnek, hogy eltemetnek valakit, hanem szétszórnak, és a Jóisten sem tudja, hogy kiket és hová. Valaminek meg kellene maradni belőlünk, fel kellene mutatni valamit az elmúlt időszakból. Amit mi éltünk, és ami az életünk volt.

(Vasárnapi Újság, 1998. január 11.)

Vigyázzatok emberek!

A rendszer nem azonos a nemzettel

– A magyar színművészet hallhatatlanjainak csapatában – ki kételkedne ebben? – Bessenyei Ferencnek bérelt helye van. A héten a Fővárosi Operettszínház előtt teljes pályatársaival együtt megörökítették az ő lányomát is. Az örökös tagságot jelképező aktus tényleg csak szimbolikus, hiszen Bessenyei művészete enélkül is szerves része színházi kultúránknak. Ki gondolná, hogy már hetvennyolc esztendő? „Most egy kicsit fölöslegesnek érzem magam” – mondta nemrég, és kesernyésen Brechtet idézte: „Jön majd egy leleményes törpe nemzedék, amelyet mindenre fel lehet használni.” Majd hozzátette, most ez van. Brechtnek igaza lett. A hallhatatlan Bessenyei Ferenc most, a világtól elzártan csak a lovainak él.

– Én akkor születtem, amikor betettem a lábam a színházba. Akkor értettem meg, hogy mi ez, hogy a színház az emberi szellem legmagasabb rendű igényei közé tartozik. A színház az emberi szellem tisztessége, az emberi szellem méltóságának szolgálatában állt. Vagyis, aki gondolkodni tudott a világon, az mind a színházon keresztül működött a szellemi energiáját. Erre elég korán rájöttem, pedig szegény, agyonhajszolt, vidéki színészek között kezdtem Szegeden. Kollégák, akik már régen nem élnek, már lehet, hogy én sem. De a halhatatlansági probléma, ez az örökös tagsági probléma csodálatos misztérium. Tulajdonképpen az, hogy az ember rááldoz egy életet, napi húsz órai készenléti állapotban él, nem alszik. Mindenkinek az életét, aki körülötte van, tönkreteszi, az állandó jelenlétével, az állandó nyugtalanságával, mert azon spekulál egész éjjel, álmában is, vajon hogy lehetne megfogalmazni egy mondatot úgy, ahogy ez még senkinek nem jutott eszébe. És hatni, azonnal hatni.

– Művész úr! Az előbb egy félmondatára kaptam fel a fejem, mikor azt mondta, hogy lehet, hogy már én sem élek. Ezek szerint a testi való most valamiféle csalafintaság csupán? A lélekben mostanság valami zavar támadt?

– Kedvesem, az a helyzet, hogy az a dolog, amit mi csináltunk, amit az én generációm csinált, művészi méltóságban, emberi méltóságban – mert a színház csak akkor igazán művészet, ha az embert az emberi méltóságával ráébreszti és fölneveli – már a múlté. Mi ebben éltünk, ezért lettünk színészek. Ha egy magyar színész egy néptanító erkölcsi színvonaláról fölküzd magát, akkor már nem élt hiába. Ez az életének értelme. Ennél több nincsen.

– És most ez az értelem, ez az életértelem veszélybe került?

– Ez az életértelem veszélybe került, mert van egy hatalmas világváltás, a társadalom átalakításának ez a hallatlan szövevényes, követhetetlen útja. A pénzszerzés, a jöves-menés titkos útjai, s ennek szereplői átvették a képernyőt. Úgyhogy ránk nincsen akkora szükség, mint akkor volt, amikor azt hittük, hogy itt van egy nemzet, és annak az érdekében el kell mondani, hogy vigyázzatok fiúk, vigyázzatok emberek, a rendszer nem azonos a nemzettel. Mert ha elmondtad Szegeden ötezer ember előtt, hogy: „Üsd az orrát magyar, ki bántja a tied”, akkor ötezer ember tudta, hogy miről van szó. Tudta. Pedig nem ezt tanulta...

– ...és tapsolt...

– Tudta és őrjöngve tapsolt. Na, ezért érdemes volt élni. Én nagyon szerencsés vagyok, mert amikor még ki sem lehetett nálunk nyitni a lobogót, akkor mi már az ozorai példában forradalmat meg szabadságharcot játszottunk. Akkor a Fáklyaláng, Széchenyi, Dózsa, Bánk, szóval monumentális szellemi energiát kellett működtetni egy meglévő tilalommal szemben. Tehát gondolkodni annyit jelent, mint mást gondolni. Mást gondolni, nem nagyon tűri egyetlen rendszer sem. Ha mást gondolsz, mint amit ő szeretne hallani tőled, baj van. Mi a mást gondolásnak ezt a hallatlanul izgalmas és veszélyes kalandját vállaltuk azzal, hogy szolgáltunk egy népet.

– Mégis úgy érzem, jó néhány mondatára fölfigyelve, mintha egy kicsit csalódott lenne. Mintha az a tűz, ami Bessenyei Ferencre mindig jellemző volt, nem lobogna annyira. Mintha megijedt volna egy kicsit a körülöttünk lévő új világtól. Vagy talán attól, hogy elment az élet?

– Az élet valóban elment, és nagyon boldog vagyok, hogy így élhettem eddig, ahogy éltem. Ha visszanézek az életemre, egyetlen percem nincs, amire azt mondhatom, hogy: ejnye, ejnye Feri, ezt azért nem kellett volna. Az élet elém hozta a feladatokat, fölhívott engem arra, hogy tessék, csak meg kellett nekik felelni. Szoktam néha mondani, hogy gazdátlanok vagyunk, hogy nincs a lelkünknek gazdája, mert valóban nincs. Mikor mondom, hogy nincs a lelkünknek gazdája, akkor a hatalom mindig meg szokott rám haragudni, azt hiszi, hogy arról beszélek, hogy nincsen miniszterünk, pedig miniszter mindig van. Most éppen olyan miniszterünk van, tudod, aki brancsbeli, vagyis komédiás családból származik. Úgyhogy, ha van egy kis jóindulat benne, és van elég megértés irántunk, mert kell hogy legyen, hiszen így nevelődött, akár szerethet is bennünket. Na, most itt volt ez a gyönyörűsége szép ünnepség, amikor is a kétségeim szépen elmúltak, mert rájöttem, hogy meg kell keresnünk a lelkünk igazi gazdáját. Kinéztél a nézőtérre, a zsúfolt nézőtérre. Ez a sok zsúfolt nézőtér, az ott ülő embe-